

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Pavel Kovařík

**Pomlčková válka v jednání Federálního shromáždění
Československé socialistické republiky**

The Hyphen War in the Discussions of the Federal Assembly of the
Czechoslovak Socialist Republic

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a pouze na základě uvedených pramenů a literatury, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného či stejného titulu.

V Praze dne 3. srpna 2016

.....
Pavel Kovařík

Poděkování

Rád bych poděkoval svému školiteli Mgr. Miroslavu Michelovi, Ph.D. který projevil velkou vstřícnost při vedení celé práce a ochotně mi poskytoval nejen cenné rady a komentáře, ale i zajímavé osobní kontakty. Můj dík patří i Mgr. Evě Lehečkové, Ph.D. za to, že mi na několika osobních setkáních představila některé metodologické nástroje, jejichž užití později velmi usnadnilo samotnou práci s analyzovaným pramenem. V neposlední řadě děkuji svým blízkým za podporu a zejména slečně Bielkové neboť byla ochotná text číst i v jeho nejstrašlivějších podobách.

Abstrakt

Text předložené bakalářské práce se zabývá několika prvními měsíci, které navázaly na dynamické období sametové revoluce. V tomto období je československý politický systém poněkud zaskočen novou politickou agendou, která se stane stejně významnou, jako samotná rekonstrukce parlamentní liberální demokracie. Národnostní problém, který provázel celou existenci Československa, se znovu objevil a tentokrát se tak stalo velmi nečekaně v podobě jinak kuriózní „pomlčkové války“. Vedle institucionálního rámce, v němž celý spor probíhal, pojednávám o určitých komunikačních problémech, které ovlivnily nejen průběh vyjednávání o názvu státu, ale naznačily i průběh posledních let společného soužití Čechů a Slováků v jedné federaci. Primárním pramenem pro studium nastíněného problému pro mě bude materiál Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovny. Konkrétně výběr textů složený ze sněmovních tisků a stenoprotokolů z jara 1990.

Klíčová slova:

Československo; pomlčková válka; politická komunikace; Federální shromáždění; přechodné období

Abstract

The thesis focuses on the first months following the Velvet Revolution. In this period, the Czechoslovak political system is somewhat taken by surprise by new political agenda which becomes as important as the reconstruction of the parliamentary liberal democracy itself. National and ethnic problems emerging since the beginnings of the common state reappeared unexpectedly in the form of the Hyphen War. Besides the institutional framework within which the whole dispute took place, I analyze certain communication problems that not only influenced the form of the negotiations discussing the state name but also indicated the shape of the last years of Czecho-Slovak coexistence within one federation. The main source for analysis of the problem outlined above is the material of Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna; specifically, a selection of texts composed of parliamentary debates records and stenographic records.

Key words:

Czechoslovakia; the Hyphen War; political communication; Federal Assembly; transition period

OBSAH

Úvod	6
Seznam zkratk	10
Federální shromáždění na cestě k pomlčkové válce	11
Československý zákonodárny sbor v kontextu ústavního vývoje	11
Společenská prestiž Federálního shromáždění a rozložení politických sil na přelomu let 1989/1990	16
Nové politické téma přechodného období	21
Období pomlčkové války perspektivou komunikační teorie K. W. Deutsche	21
Průběh pomlčkové války ve veřejných institucích	26
Pomlčková válka v parlamentu	38
Závěr	52
Bibliografie	56

Úvod

Proces dělení Československa je z pohledu dnešních dnů zajímavým a v jistém smyslu i vděčným tématem. Často se opakující výročí jednotlivých událostí z počátku devadesátých let, provázená snahou hledat klíčové momenty a milníky v tehdejší politickém vyjednávání, dostávají nemalý prostor například ve veřejnoprávních sdělovacích prostředcích a jsou silným podnětem pro uvažování o příčinách i důsledcích tohoto historicky významného kroku. Pozoruhodná je v tomto ohledu jistá generační specifická, kterou celé téma provází. Rozdělení federativního státu Čechů a Slováků se v poslední době těší nemalému zájmu ze strany studentů rozličných humanitně zaměřených oborů, kteří se za pomoci různých metod a s využitím dosud relativně omezených pramenů snaží celé téma uchopit jako historickou látku. Okolností, které ovlivňovaly proces dělení státu a které se nestaly předmětem historického výzkumu, je nepřehledné množství. V tomto ohledu považuji za nutné předem upozornit na fakt, že ambicí předložené práce není „zaplnění bílého místa“ ve stále se rozvíjející sekundární literatuře.

Takzvaná „pomlčková válka“¹, chápána jako jeden z mnoha článků v dlouhém řetězci česko-slovenských neshod, své místo a význam v procesu dělení státu našla již poměrně dávno. V rámci období mezi listopadovým převzetím moci a prvními svobodnými volbami z června roku 1990 jde o jistý fenomén, neboť to byla právě tematika změny názvu státu, která české a slovenské společnosti po dlouhé odmlce jasně demonstrovala existenci vzájemných neshod v pohledu na charakter společného státu. Spor, který Čechům a Slovákům nově zprostředkoval staré problémy. Tato teze je i pro mne určitým výchozím bodem a s jejím obsahem se ztotožňuji. Jsem ovšem přesvědčen, že téma sporu o název státu nemusí být tímto hodnocením vyčerpáno. Období mezi vystoupením Václava Havla na 22. společné schůzi Federálního shromáždění dne 23. ledna 1990 a přijetím nového názvu Československa o bezmála tři měsíce později, tak nejen symbolizuje složitý celek státoprávních problémů uplynulých sedmi desetiletí československé politiky, ale nabízí i prostředky k interpretaci určitých institucionálních změn a přeměn v systému dělby moci na samotném počátku devadesátých let. S pomocí teorie politické komunikace jsem se pokusil doplnit širokou škálu různých pohledů na proces rozpadání společného státu o vztah mezi kvalitami politické komunikace a podobu institucí politického rozhodování.

---

¹ Původně poněkud sarkastické novinářské pojmenování se postupem času stalo široce používaným pojmem, a proto jsem se rozhodl, podobně jako například Jan Rychlík, používat tohoto sousloví jako historický termín označující spory o název státu ohraničené daty 23. 1. 1990 – 20. 4. 1990.

Snaha o formulování teze vztahující se k procesu rozpadání Československa mne nutně přivádí k nepřehlednému množství vzájemně propojených kulturních, ekonomických i společenských vztahů, jejichž komplexní pojetí se pro jednoho člověka jeví jako nadlidský úkol. Pokus o uváženou redukci těchto vztahů do určitých symbolických okruhů je jednou z velmi nejistých cest, jak se s touto přemírou informací vypořádat. Zájem o proces vyjednávání názvu státu s pomocí stenografických protokolů, pořádaných na společných schůzích Federálního shromáždění, mi ovšem nabízí cestu, jak zrekonstruovat alespoň část tehdejších představ o kvalitách česko-slovenského vztahu, reflektovaných především v takto charakterizovaných okruzích. Tyto představy jsou vyjadřovány v několika ucelených argumentacích, které mají tendenci se v základních rysech opakovat. V rámci analyzovaného pramene se tak pokusím sledovat mimo jiné i tyto symbolické okruhy témat a pojmenovat jejich roli v celém vyjednávání. V podmínkách pomlčkové války se již nekonfrontují elity starého režimu s rodícími se aktéry vznikajícího politického systému a dokonce ani logická perspektiva, která by na spor pohlížela, jako na při Čechů se Slováky, není pro interpretaci úplně spolehlivá. Zvolený pramen podle mého názoru může přispět k analýze tehdejších institucionálních změn a z pozic teorie politické komunikace nabídnout tezi, která rozšíří o další pohled dosud prezentovaná vysvětlení procesu postupného odlivu politické moci z celostátních institucí směrem k těm národním.

Ve snaze představit text, který bude vyhovovat jistým formálním kritériím a zároveň bude alespoň částečně souborný, je v první kapitole věnován nemalý prostor přiblížení ústavního vývoje v Československu a jeho spojitost s reálnou pozicí nejvyššího zákonodárského sboru v ústavním pořádku. Stručně se pozastavuji i nad okamžikem, kdy instituce zákonodárské moci složitě hledaly své nové místo v politickém systému země. Účelem je uvést do širšího kontextu situaci, za níž vznikala primární pramen analytické části celé práce a nastínit některé okolnosti, které provázely předrevoluční parlamentní život v Československu. Následuje část, v jejímž rámci jsem se pokusil epizodně pojmenovat institucionální podobu česko-slovenských vztahů na principech provázejících politický boj o povahu nejvyššího zákonodárského sboru, a krátce se pokusím dotknout otázky poměru institucí politického systému ke společnosti, na kterou působí. Nejde zdaleka jen o schopnost politiky reflektovat ve svém vyjednávání skutečné pohyby uvnitř veřejností, ale zajímám se i o způsob, jakým jsou společenské problémy v politickém prostředí formulovány a na základě jakého klíče probíhá výběr témat a skupin, které se v politické komunikaci nakonec prosadí.

Jako velmi praktická se v tomto ohledu ukázala typologie, kterou na půdě teorie politických sítí představuje Jiří Suk. Ten označuje nejdůležitější kolektivní aktéry politické

komunikace v pojednávaném období společně s pojmenováním některých jejich vztahů. Zájem o charakter komunikačních vazeb mezi těmito institucemi nám ukazuje jistou souvislost mezi kvalitami komunikačních kanálů a politickou soudružností, individuální autoritou i vznikem jistých politických hodnot. Inspirován prací Karla Wolfganga Deutsche se tyto jevy snažím demonstrovat v rámci poslední kapitoly formou případové studie jako krátkou analýzu parlamentní rozpravy 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. března 1990. V přístupu k samotnému pramenu jsem se přirozeně snažil potvrdit teze vybraného teoretického rámce, přičemž můj zájem především o strukturu využitě argumentace jednotlivých poslanců, snaha sledovat její významové posuny v jednotlivých projevech, stejně tak jako vztahy k specifickému sociálnímu kontextu řečníků, připomíná v jistých rysech kritickou diskursivní analýzu. V přístupu k samotnému pramenu se tedy volně inspiroji tímto přístupem, který ovšem chápu spíše jako určitý usnadňující nástroj, který netvoří metodologický základ práce. Zároveň bych rád čtenáře upozornil na jisté skryté úskalí v textu předkládané práce. Některé pojmy, s nimiž je možno se na jejich řádcích setkat, se v mnohém neshodují s představami, které si s nimi spojuje metodologie současné historické vědy. Výrazy jakými jsou *autonomie*, *autorita*, *informace*, *symbol*, nebo *paměť*, chápu spíše ve smyslu, který jim v rámci své komunikační teorie přikládá Karl Wolfgang Deutsch a způsob, jakým s těmito pojmy při analýze nakládám, se průběžně snažím přiblížit parafrázemi a citacemi z originální práce, která se stala základem pro právě prezentovaný text.

Faktograficky text čerpá na prvním místě z prací Jana Rychlíka.² Text Jiřího Suka se ukázal být jako velmi nápomocný nástroj k lepší orientaci ve složitých vztazích tehdejších aktérů a zejména díky typologii, kterou nabízí.³ Teoretický základ se opírá o knihu Karla Wolfganga Deutsche a jeho teorii politické komunikace.⁴ V úvodní části je text odvozen od teorie Jana Kysely,⁵ doplněnou o krátkou studii, kterou jmenovaný autor vypracoval společně s Vojtěchem Šimíčkem.⁶ Významným zdrojem, zejména v otázkách vnitřních komunikačních vztahů mezi aktéry pomlčkové války, pro mne byly i studie významného účastníka tehdejších událostí Zdeňka Jičínského.⁷ Vhled do postojů některých dalších aktérů poskytla například sbírka příspěvků sestavená Rüdigerem Kipkem a Karlem Vodičkou, nebo rozhovory s

---

²Jan RYCHLÍK, *Češi a Slovinci ve 20. století – spolupráce a konflikty 1914 – 1992*, Praha 2012; Jan RYCHLÍK, *Rozdělení Česko-slovenska 1989-1992*, Praha 2012.

³Jiří SUK, *Labyrintem revoluce - Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*, Praha 2003.

⁴Karl Wolfgang DEUTSCH, *Nervy vlády*, Praha 1971.

⁵Jan KYSELA, *Dvoukomorové systémy - teorie, historie a srovnání dvoukomorových parlamentů*, Praha 2004.

⁶Vojtěch ŠIMÍČEK – Jan KYSELA, „Ústavní právo“ in Michal BOBEK - Pavel MOLEK - Vojtěch ŠIMÍČEK, *Komunistické právo v Československu - kapitoly z dějin bezpráví*, Brno 2009.

⁷Zdeněk JIČÍNSKÝ, *Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969*, Praha 1990; Zdeněk JIČÍNSKÝ, *Československý parlament v polistopadovém vývoji*, Praha 1993.

Ernestem Valkem, Jiřím Kovářem a především tehdeřším poslancem Romanem Zelenayem.⁸ Stručná charakteristika politických sil zasedajících ve federálním parlamentu po roce 1989 je doplněna o postřehy z kolektivní práce *Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*.⁹ K rozšíření práce o zajímavé postřehy spojené s politickou agendou, již se parlament zabýval souběžně s problematickou změnou názvu státu, byly využity texty Petra Roubala a slovenského autora Luboše Kubína.¹⁰ V určitých pasážích je odkazováno na konkrétní právní předpisy publikované v monografiích Karla Schelleho a Jaromíra Tauchena, stejně tak jako na přehled dokumentů komentovaný Zdeňkem Veselým.¹¹ Citována je rovněž edice dokumentů sestavená Josefem Žatkuliakem.¹²

Význam pomlčkové války a jejího průběhu je zpravidla reflektován v rámci širšího kontextu dělení československé federace. Americký právník českého původu Eric Stein významy pomlčkové války vyjmenovává ve čtyřech konkrétních bodech. Celý vývoj jednání podle něj obecně ukázal na význam symbolů v politickém životě a v podmínkách, kde se neznalost stala zdrojem psychologického nedorozumění, je pomlčková válka jakýmsi zvěstovatelem vývoje, který měl přijít v nadcházejících letech. Všimá si i četných procedurálních a jiných přehmatů Václava Havla v tomto období a chápe téma rovněž jako nahlédnutí do praxe prvních dnů jeho prezidentství.¹³ Jan Rychlík akcentuje především slovenskou vůli po *zviditelnění* a hovoří o českém nepochopení i problematičnosti těchto představ. Jiří Suk uvádí své krátké pojednání o pomlčkové válce úryvkem z referátu předneseném na sněmu Občanského fóra, kde Jan Urban hovoří o snaze orientovat pozornost k řešení skutečných problémů, namísto nadřazování resortních, regionálních, nebo národnostních zájmů proti zájmům celospolečenským. V samotném textu se pak Suk soustředí zejména na nešťastné zásahy prezidenta do celého jednání a všimá si i významného momentu, který se hrála pomlčková kauza speciálně ve slovenském prostředí. Pracuje přitom s pravděpodobně nejvlivnějším uceleným textem pojednávajícím o pomlčkové válce z produkce slovenského literárního historika, spisovatele a tehdejšího poslance Milana

---

⁸Rüdiger KIPKE - Karel VODIČKA, *Rozloučení s Československem: příčiny a důsledky česko-slovenského rozchodu*, Praha 1993; Ernest VALKO, *Rozvod po Československu: úvahy o rozpadu státu*, Praha 1992.

⁹Adéla GJURIČOVÁ - Michal KOPEČEK - Petr ROUBAL - Jiří SUK - Tomáš ZAHRADNÍČEK, *Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, Praha 2011.

¹⁰Petr ROUBAL, *Starý pes, nové kousky: kooptace do Federálního shromáždění a vytváření polistopadové politické kultury*, Praha 2013; Luboš KUBÍN, *Rola politických elit při změně režimu na Slovensku*, Bratislava 2002.

¹¹Karel SCHELLE - Jaromír TAUCHEN, *Vývoj konstitucionalismu v českých zemích – 2. díl*, Praha 2013; Zdeňk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha 2012.

¹²Alžbeta SEDLIAKOVÁ - Michal ŠTEFANSKÝ - Jozef ŽATKULIAK – Viera HLAVOVÁ, *November 1989 A Slovensko: Chronológia A Dokumenty (1985-1990)*, Bratislava 1999.

¹³Eric STEIN, *Česko-Slovensko: konflikt, roztržka, rozpad*. Praha 2000.

Šútovce.¹⁴ S odkazem na jeho publikaci prezentoval například spoluzakladatel Veřejnosti proti násilí Peter Zajac spory o název státu nejen jako spory o jeho charakter, ale i jako střet demokratických elit vzešlých z revoluce a starších komunistických kádřů, které se úpěnlivě snažily vyplnit debatu ve veřejném prostoru tématy, jež je nebudou tak otevřeně diskreditovat. Zajímavé perspektivy, které významně posunuly mé vlastní uvažování o pojednávané době, mi v neposlední řadě poskytly texty Ladislava Holého a Jamese Krapfla.¹⁵

Otázky československých národnostních problémů a jejich vztahu k institucím jsou dosud pojednávány především v kontextu složitého ústavního zákona o československé federaci, který ve svém principu zákazu majorizace komplikoval hledání kompromisů a znemožňoval aktivní politickou práci. Aniž bych se snažil proti této tezi zásadně ohradit, nabízím ke zvážení i pomyslnou „druhou stranu mince“. Komunikace může být podle mého soudu nejen pasivně ovlivňována svým institucionálním rámcem, ale její kvality mohou rovněž aktivně působit a přeměňovat tento rámeček. Téma pomlčkové války se pokusím zasadit do takové perspektivy, která by ji nesvazovala do znění jednacích řádů a formálních kompetenčních výkladů. Na případě vyjednávání o názvu státu si tak epizodně pokusím všimnout některých jevů, které tuto aktivní roli komunikace potvrzují.

Seznam zkratk

ČSL	<i>Československá strana lidová</i>
ČSS	<i>Československá strana socialistická</i>
FS	<i>Federální shromáždění</i>
KSS	<i>Komunistická strana Slovenska</i>
NS	<i>Národní shromáždění</i>
OF	<i>Občanské fórum</i>
SNR	<i>Slovenská národní rada</i>
SNS	<i>Slovenská národní strana</i>
VPN	<i>Veřejnost proti násilí</i>

---

¹⁴Milan ŠÚTOVEC, *Semióza ako politikum alebo „Pomlčková vojna“*, Bratislava 1999.

¹⁵Ladislav HOLÝ, *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, Praha 2001; James KRAPFL, *Revoluce s lidskou tváří: politika, kultura a společenství v Československu v letech 1989-1992*, Praha 2016.

Federální shromáždění na cestě k pomlčkové válce

Širších historických okolností, spojených s jednotlivými ústavními změnami se v rámci předkládané kapitoly záměrně dotýkám jen okrajově a jejich podrobné zpracování lze nalézt v citované literatuře. Účelem první části předkládaného textu je především upozornit na některé principy provázející utváření státoprávního rámce v Československu a to na několika výběrových příkladech z období mezi léty 1948-1970, kdy je sledována linie neustálého střídání centralizačních a decentralizačních tendencí, stejně tak jako zjevná rozdílnost politické praxe a ústavní teorie. Část zabývající-se vývojem postavení parlamentu je nakonec uzavřen posledním předstupněm vývoje předcházejícího vnitřní problémy Československa z počátku 90. let. Text navazuje oddílem, který se pozastavuje nad situací, kdy se československý parlament přechodně stává centrem politického zájmu v zemi a je zde připomenuta nepřipravenost Federálního shromáždění (FS) na tuto roli.

Československý zákonodárny sbor v kontextu ústavního vývoje

Ústavní listina z 29. února 1920, která se stala základním stavebním kamenem československého meziválečného režimu, zůstává formálně v platnosti i po Druhé světové válce. Zásahy do původního znění, jakými bylo zrušení dvoukomorového systému zákonodárné moci, nebo ustavení nové instituce Národních výborů, však byly natolik zásadní, že o kontinuitě lze hovořit jen velmi těžko. Poválečné představy o československém státním zřízení jsou v základních konturách ukotveny v ústavě přijaté 9. května 1948. Ta je vzhledem k panující politické realitě koncipována poměrně velkoryse a navzdory úplnému převzetí politické moci komunistickou stranou je v dokumentu podrobně rozvedeno několik mechanismů předpokládajících fungování pluralitní demokracie. Květnová ústava mnoho manévrovacího prostoru pro reprezentování specificky slovenského zájmu v celostátních otázkách nedává.¹⁶ Postavení výlučně slovenských orgánů tedy odpovídá pozici jednoho z mezičlánků centralizovaného státního aparátu, jehož role je pouze symbolická. V podmínkách politických procesů s buržoazními nacionalisty, které zásadně zasáhly do nejvyšších pater komunistických politických elit, bylo navíc pochopitelné, že slovenská politická reprezentace

---

¹⁶Pátá kapitola ústavy taxativní formou vyjmenovává zákonodárnou pravomoc Slovenské národní rady. Vláda však pro takto vzniklé právní předpisy disponovala pravomocí posoudit jejich případný rozpor s ústavou, nebo jinými platnými zákony. Zákonodárná činnost SNR je tak fakticky podmíněna souhlasem centrální vlády. Sbor pověřenců, který teoreticky plnil roli reprezentanta výkonné moci na Slovensku, je rovněž odpovědný celostátní vládě, která je zmocněna jmenovat i odvolávat jeho členy. Kapitola pátá Ústavy ČSR č. 150/1948 Sb.

se ani nesnažila o změnu této situace.¹⁷ Bezprávní stav první poloviny 50. let způsobil v zemi významnou krizi, která vedla komunistické elity k požadavku na ustanovení všeobecně respektované soustavy platných a ze strany výkonné moci dodržovaných zákonů. Vytváření prostředí socialistického práva si tak žádalo revizi z hlediska komunistického režimu až příliš velkoryse koncipované ústavy z 9. května 1948. Zde vidí Jan Rychlík kořeny pozdější teoretické konstrukce o vybudování základů socialismu v Československu.¹⁸

Ústava schválená 11. července 1960 je klasickým produktem komunistického konstitucionalismu. V jejím textu je ukotven nejen stranický monopol na politickou moc, ale i totalitní snaha prostoupit konkrétní ideologií veškeré sféry života v zemi.¹⁹ Ústavní dokument se tak stává jen jedním z celé řady legitimizujících nástrojů jednoho politického směru a z dnešního hlediska zcela pozbývá vlastního smyslu. Do záležitostí slovenské institucionální svébytnosti vstupuje rok 1960 poměrně zásadně. Formálně znovu ukotvuje centralizovaný model správy, který již dříve převládl ve faktickém způsobu vykonávání státní moci. V průběhu 50. let se sice pozice Sboru pověřenců a Slovenské národní rady (SNR) nakrátko mírně posunula ve prospěch jejich širších kompetencí,²⁰ nová ústava se však v tomto ohledu opět vrací v čase a přisuzuje jim ještě redukovanější místo v ústavním pořádku, než tomu bylo na jaře roku 1948.²¹ Teoreticky se roku 1960 mění i pozice celostátního zákonodárného sboru, kde můžeme jasně sledovat posun od formálně zachovávaných principů dělby státní moci směrem k jejímu odvozování z jediného centra.²² Tyto změny se samozřejmě vzhledem k všeobecné politické praxi dějí pouze v teoretické rovině. V průběhu padesátých let můžeme naopak pozorovat spíše postupování zákonodárných pravomocí ve prospěch vlády.

Centralizační pojetí osobní diktatury prezidenta Novotného se logicky stalo jedním z

---

¹⁷RYCHLÍK, *Češi a Slováci*, s. 417.

¹⁸Tamtéž, s. 426.

¹⁹Čl. 4 Ústavy ČSSR č. 100/1960 Sb.

Čl. 6 Ústavy ČSSR č. 100/1960 Sb.

Čl. 16 Ústavy ČSSR č. 100/1960 Sb.

²⁰Ústavní zákon o slovenských národních orgánech, který nahradil ustanovení páté kapitoly Ústavy ČSR č. 150/1948 Sb. mimo jiné redukuje některé pravomoci vlády vůči Slovenské národní radě. Její působnost navíc není nadále stanovena konkrétním výčtem, který byl vzhledem ke svému charakteru sám o sobě jednoznačně omezujícím prvkem. Sbor pověřenců podle této právní úpravy sice stále podléhal ústavní kontrole vlády, právo odvolávat a jmenovat jeho členy však bylo přeneseno na Slovenskou národní radu. č. 33/1956 Sb.

²¹Hlava šestá pojednávající o Slovenské národní radě se vrací zpět k taxativnímu omezení velmi formálních zákonodárných pravomocí. Sbor pověřenců je jako specifický slovenský orgán výkonné moci zcela zrušen a jeho místo zaujímá ještě oslabenější předsednictvo Slovenské národní rady. V zásadě je od tohoto okamžiku výkonná moc slovenským národním orgánům přístupná pouze skrze iniciativu vůči národnímu shromáždění, nebo vládě.

Hlava šestá Ústavy ČSSR č. 100/1960 Sb.

²²Jako ilustrující příklad je vybrána zásadní změna v postavení prezidenta republiky ve vztahu k parlamentu. Zatímco třetí kapitola § 76 Ústavy ČSR č. 150/1948 Sb. tradičně stanovuje, že prezident republiky není odpovědný z výkonu svého úřadu, hlava čtvrtá Čl. 61 odst. 2 Ústavy ČSSR č. 100/1960 Sb. stanovuje jeho odpovědnost vůči Národnímu shromáždění.

klíčových předmětů kritiky v okamžiku její krize na konci roku 1967. Po odstranění Antonína Novotného z pozice prvního tajemníka ÚV KSČ se mění státoprávní politika SNR, doposud založená na postupném posilování vlastní pozice v rámci asymetrického unitárního státoprávního modelu.²³ Ta nově přistupuje k otevřenému požadavku symetrického uspořádání na bázi federace. V březnu 1968 se na půdě SNR objevují koncepty, které počítají s přerodem státu ve dvoučlankovou federaci. Původně se tak mělo stát ve dvou po sobě následujících fázích a posléze okamžitým zásahem do ústavy. Požadavek federace se tak 5. dubna stává součástí Akčního programu KSČ a o několik dní později se ve stanovisku ÚV KSS objevuje výzva k jeho neodkladnému zpracování a přijetí. Zásadní změna vnitropolitické situace v Československu, kterou přinesla invaze vojsk Varšavské smlouvy z 21. srpna 1968, samozřejmě vstupuje i do diskuzí o státoprávním uspořádání. Fakt, že federalizace v symbolické rovině přežila srpnovou invazi, se může zdát na první pohled paradoxní. Všeobecně známý výklad Zdeňka Jičínského, který chápe obrodný proces jako setkávání dvou základních ambicí české a slovenské společnosti ve formě demokratizace a federalizace,²⁴ nabízí vysvětlení tohoto faktu. Pokud měla mít československá federace reálný obsah, byla nutně svázána s demokratizačním procesem, který mohl být alternativou ke komunistickému konceptu byrokraticky centralizovaného státu. Protože ovšem slovenská strana nepovažovala všeobecnou demokratizaci za podmínku úspěšné federalizace, nebyly její požadavky nutně v rozporu se stanoviskem vnější sovětské komunistické elity, která byla konečnou a rozhodující silou, ovlivňující jakýkoliv dlouhodobější politický program uvnitř Československa. Jestliže reformní koncepty zejména českých komunistů nebyly přijatelné, pak samotný princip federalizace státního zřízení, samozřejmě založené v jejím socialistickém pojetí,²⁵ nebyl z hlediska dosažení sovětských cílů srpnové invaze nijak závadný. Jeho realizace se posléze dokonce stala jednou z významných vnitropolitických strategií posrpnových politických elit v samotném Československu.²⁶

Proces federalizace přelomově mění podobu parlamentu v ústavním pořádku a udává mu základní rysy, které si ponechá až do posledního dne existence Československa. V teoretické rovině se jedná o ústup od asymetrického modelu uspořádání zákonodárné a

---

²³Národní shromáždění a československá vláda jsou do roku 1969 představiteli nejen celostátní zákonodárné a výkonné moci, ale plní i roli státních orgánů pro české země. Situace na Slovensku si však po Druhé světové válce žádala zřízení samostatných institucí, jejichž působnost se vztahovala výlučně na slovenské území. Slovenská národní rada a Sbor pověřenců v této době ovšem nemají svůj protějšek v českých zemích, kde jejich úlohu plní celostátní instituce.

²⁴JIČÍNSKÝ, *Vznik České národní rady*, s. 18.

²⁵ŠÍMÍČEK – KYSELA, „*Ústavní právo*“, s. 313-314.

²⁶RYCHLÍK, *Češi a Slovinci*, s. 510.

výkonné moci ve prospěch symetrického řešení²⁷ formou úplného bikameralismu.²⁸ Právním podkladem tohoto procesu je ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci. Nový státoprávní koncept je založený na existenci dvou rovnoprávných republik, které vedle vlastních státních orgánů společně sdílejí soustavu nejvyšších federálních institucí. Na základě stále platné ústavy z roku 1960 zůstává celostátní parlament vrcholným reprezentantem státní moci. FS pak, ve dvou komorách sdružuje celkem 350 poslanců složitě rozdělených na tři různé části, kde 200 zástupců zasedalo v celostátně volené Sněmovně lidu a 150 poslanců reprezentovalo ve dvou početně stejně velkých kuriích oba národní subjekty federace. Do působnosti FS náleželo především usnášet se na ústavě i ústavních zákonech.²⁹ Zachovány rovněž zůstávají široké kompetence vůči vládě, kdy je ponechána možnost zrušit její usnesení a nařízení, pokud jsou v rozporu s federálními zákony. Zákonodárná pravomoc byla rozdělena do dvou rovin, kdy je odlišena výlučná kompetence federálního parlamentu a kompetence společná s národními radami obou federálních republik.³⁰

Jan Kysela ve své knize mluví o třech základních funkcích, které mohou obecně bikamerální systémy mít, tedy o funkci stabilizační, revizní a reprezentační.³¹ Pohlédneme na ústavní zákon o československé federaci touto optikou a zaměříme se na pozici samotného FS. Ze tří jmenovaných funkcí se v našem případě dotkneme zejména poslední z nich. Vedle první komory parlamentu, která zastupuje československý lid jako jedolitou skupinu rovnoprávných občanů, druhá komora měla způsobem svého složení reprezentovat vztah Čechů a Slováků na principu vzájemné rovnosti. Sněmovna národů se skládala ze dvou stejně velkých částí, které měly zastupovat odděleně českou a slovenskou socialistickou republiku jako rovnoprávné subjekty federace a to navzdor faktu, že jejich podíl na obyvatelstvu, nebo na hospodářském výkonu země stejný nebyl. Československá federace zašla v realizaci principu rovnosti konstitutivních subjektů ještě dále začleněním tak zvaného principu *zákazu majorizace*.³² V situaci, kdy se při hlasování uplatňoval zákaz majorizace, se Sněmovna národů stala v podstatě kuriálním parlamentem, neboť poslanci zvolení v české a slovenské

---

²⁷Ústavní zákon č. 77/1968 Sb. o přípravě federativního uspořádání Československé socialistické republiky ustavuje Českou národní radu jako partnera a zároveň protějšek již dříve ustavené a svým způsobem tradiční Slovenské národní rady. Tato nová instituce je povolána vyjadřovat politické postoje k uspořádání vzájemných vztahů české a slovenské části budoucí federace a to na základě českého národního zájmu.

²⁸KYSELA, *Dvoukomorové systémy*, s. 400.

²⁹Dále mají obě parlamentní komory stejné kompetence při jednání o otázkách zahraniční politiky a programu vlády, které mohou zároveň vyslovovat nedůvěru. Volí na pět let prezidenta a odvolávají členy ústavního soudu, zřizují federální orgány státní správy, jednají o zásadních otázkách vnitřní politiky, nebo schvalují federální rozpočet.

Hlava třetí Čl. 36 ústavního zákona č. 143/1968 Sb.

³⁰Hlava druhá Čl. 7 ústavního zákona č. 143/1968 Sb.

Hlava druhá Čl. 8 ústavního zákona č. 143/1968 Sb.

³¹KYSELA, *Dvoukomorové systémy*, s. 57.

³²Hlava třetí Čl. 42 ústavního zákona č. 143/1968 Sb.

socialistické republiky v tomto případě hlasují odděleně. Zákaz majorizace se uplatňoval ve velmi širokém okruhu otázek, což bylo výsledkem složitého politického kompromisu při jednání o rozvržení jednotlivých kompetencí mezi republiky a federaci.³³ V podmínkách politického pluralismu by v takovém systému nutně vznikaly dvě, nebo dokonce tři odlišné hlasovací většiny. To v poměrech existence dvou rovnomocných komor předpovídalo vznik častých patových situací a celý mechanismus se tak pokusil nalézt způsob, jakým stanovisko takto složitěho parlamentu ucelovat a to v podobě tzv. dohodovacího řízení.³⁴

Úskalí tohoto velkoryse koncipovaného systému, stejně tak jako první zkušenosti s jeho reálným fungováním se ovšem mohou projevit až po více než dvaceti letech od jeho uvedení do praxe. V podmínkách svého vzniku a zejména v normalizačních okolnostech své existence se totiž nutně jednalo o čistou teorii. Teoretická východiska socialistického konstitucionalismu jsou totiž s myšlenkou federalismu jen těžko slučitelná. Komunistické ústavy rozeznávají v zásadě dva základní státoprávní principy označované jako materiálně právní a procesně právní.³⁵ První z nich pojmenovává toho, komu patří moc a určuje hospodářské, politické a ideové základy této moci. Výběrově zmíníme vedoucí úlohu marxisticko-leninské strany, princip suverenity pracujícího lidu, nebo socialistické plánování ve výrobě. Druhý princip stanovuje způsob realizace a organizace státní moci v rámci socialistické zákonnosti a zastupitelské soustavy. Významnou úlohu zde hrají představy o přímé demokracii a především demokratickém centralismu. Právě princip demokratického centralismu je podle Jana Rychlíka základní překážkou pro realizaci fungující federace v rámci komunistického státu. „*Demokratický centralismus, o který se opírá každý komunistický režim, znamená bezpodmínečné podřízení nižších složek státního a stranického aparátu složkám vyšším, podobně, jako je tomu v armádě. Federalismus naproti tomu vyžaduje dělbu moci, což znamená, že federace nemůže měnit rozhodnutí členských subjektů v těch otázkách, které jsou v jejich kompetenci.*“³⁶ Protože nastupující normalizační režim prezidenta Husáka zaujal ve věcech organizace státní správy velmi konzervativní postoj a uchýlil se ke znovuzavedení osvědčených centralizačních vzorů, výše nastíněné rozdělení kompetencí mezi republikové a federální orgány státní moci důsledně neproběhlo. Reálné pojetí vlády se čím

---

³³RYCHLÍK, *Češi a Slováci*, s. 517

³⁴Hlava třetí Čl. 44 ústavního zákona č. 143/1968 Sb. stanovuje postup pro případ, kdy se po přijetí návrhu v jedné ze sněmoven nepodaří dosáhnout shodného usnesení. V takové situaci se otevírá možnost nominování zpravidla 10. zástupců z obou sněmoven do společného výboru pro tzv. dohodovací řízení. Pokud ani na doporučení tohoto výboru není dosaženo shody do 5 měsíců od prvního hlasování, lze tentýž návrh podat nejdříve po uplynutí jednoho roku. V případě neúspěchu dohodovacího řízení existovala i možnost rozpuštění federálního shromáždění.

³⁵ŠIMÍČEK – KYSELA, „Ústavní právo,“ s. 303.

³⁶RYCHLÍK, *Rozdělení Československa*, s. 37.

dále tím více odchylovalo od zákonné normy platného ústavního zákona o československé federaci a bylo tak jen otázkou času, kdy dojde k zásadní novele.³⁷ Zdeněk Jičínský nás upozorňuje na vnitřní rozpor samotné interpretace federalistického konceptu v normalizačním období.³⁸ Zatímco východiska Akčního programu KSČ z 5. dubna 1969 jsou všeobecně odmítána pomocí tehdy běžného jazyka vládnoucí elity jako revizionistická a kontrarevoluční, jedena z jeho základních myšlenek, tedy federalistický koncept je naopak hodnocen jako řešení, které má oporu v marxisticko-leninistických dogmatech.

Výše uvedený příklad jen ilustruje skutečnost, že vláda komunistického státu vnitřně logické právní normy v podstatě nepotřebuje, neboť reálný výkon moci přenáší na vnitrostranický úřední aparát, který stojí mimo ústavní rámec a není jím nijak oficiálně vázán. V politické realitě se nám tak vytrácí téměř všechny teoretické funkce bikamerálního parlamentního uspořádání.³⁹ V praxi lze zpochybnit i samotnou dvoukomorovou podstatu československého parlamentu. Představa o projednávání téhož návrhu dvěma odlišně složenými sněmovnami, která zároveň zasedají odděleně, je fakticky nerealizována zavedenou praxí společných schůzí, které v normalizačním období zcela převážily.⁴⁰ Parlament se v socialistickém Československu stal na téměř dvacet let institucí, jejímž prvotním posláním byla zpětná legitimizace stranických rozhodnutí v rámci ústavního systému.

Společenská prestiž Federálního shromáždění a rozložení politických sil na přelomu let 1989/1990

V okamžiku, kdy měření politických sil mezi vládou a opozicí v Československu koncem zimy 1989 pomalu ztrácelo charakter masových demonstrací, bylo nezbytné nalézt reálný mechanismus předání moci ve státě. Nové demokratické elity v tomto ohledu přirozeně preferovaly takovou formu převzetí vlády, která by proběhla v souladu s platným ústavním pořádkem. Toto řešení si však žádalo zásadní přesun skutečného vlivu mezi jednotlivými stranickými a státními institucemi a to zejména ve prospěch federálního parlamentu. Revoluční změny vynucené vystoupením široké veřejnosti proti starému režimu tak měly být paradoxně realizovány v rámci již zavedených institucí zákonodárné moci, které byly mnohdy

---

³⁷ V soustavě ústavních zákonů (č. 143/1970 Sb. ;126/1970 Sb. ;133/1976 Sb.), které novelizovaly ústavní zákon č. 143/1968 Sb. o československé federaci je kompetenční vztah celostátní vlády a subjektů federace nově založen na principu podřízenosti obou národních republik a na faktickém návratu k centralizačnímu pojetí státní správy.

³⁸ JIČÍNSKÝ, *Vznik České národní rady*, s. 18.

³⁹ Stabilizační a revizní princip, tak, jak jej popisuje Jan Kysela, není z výše uvedených důvodů upotřebitelný a reprezentační princip je ponížěn do čistě symbolické roviny.

⁴⁰ KYSELA, *Dvoukomorové systémy*, s. 402-403.

v očích veřejnosti reprezentantem svrženého systému.

Společenská prestiž FS byla v dosavadním období jeho existence zatížena hned v několika směrech. Mimo skutečnost, že byla postížena paušální nedůvěrou v instituce komunistického státu, problematická se ukázala být i jeho rozdílná pozice v obou částech federace z hlediska schopnosti reprezentovat národní zájem. V českém prostředí byl federální parlament považován za obdobu dřívějšího Národního shromáždění (NS) a i když se takové chápání mohlo v čase normalizace jevit jako logické, formálnímu stavu věci neodpovídalo.⁴¹ Pro Slováky se však tento parlament, vzešlý z všeobecně vítané federalizace, často stával symbolem její postupné diskreditace a faktické bezobsažnosti. Všeobecný despekt napříč celou českou i slovenskou společností přirozeně panoval vůči takovému orgánu zákonodárné moci, který se stal jen vykonavatelem formálních ústavních rituálů, odstaveným od reálného vlivu na tvorbu státní politiky. Na přelomu let 1989 a 1990, kdy československý parlament prožívá jistou formu vlastní emancipace, jako významného státního orgánu se objevuje nový rozměr jeho vnímání ze strany široké veřejnosti. Zdeněk Jičínský ve svém textu o vývoji československého parlamentu v první polovině roku 1990 upozorňuje na skutečnost, že československá společnost navyklá na předzjednaný konsensus Národní fronty nebyla dobře připravena na jeho demokratickou alternativu. *"Byli rádi, že tento vynucovaný souhlas, tato nepřirozená jednota zmizely, zároveň však nebyli připraveni na složitý způsob dosahování konsensu v demokratické společnosti, neviděli rádi, že se lidé, kteří patřili podle obecného mínění k těm, kteří prosazují demokratické přeměny, na veřejnosti střetávají, mají různé názory, vzájemně se kritizují a nejsou s to se dohodnout. V tomto ohledu by dávali přednost, kdyby se jednota vůle, nezbytná k provádění nové politiky dosahovala bez průvodních jevů, které byly mnohdy nahlíženy nepříznivě, jako něco nepatřičného."*⁴²

Nedůvěra v parlament tak paradoxně nepramenila pouze z jeho přílišné provázanosti s odmítaným způsobem výkonu moci, ale zároveň i z pochopitelné neschopnosti tehdejšího občana představit si práci poslance v demokratickém státě. Jmenovaný autor nám navíc obecněji připomíná, že vedle úřadu prezidenta a vlády nemůže poměrně velký zastupitelský sbor s 350 poslanci nikdy získat obdobnou popularitu.⁴³ Celkově se československý federální parlament tedy netěšil příliš dobré pověsti. Protože však byl princip legitimity základním principem politiky OF a VPN v procesu předávání moci, bylo nutné toto těleso do celého procesu nejen zapojit, ale dokonce mu přiřknout ústřední roli. FS změnilo svůj politický charakter a relativně rychle si svou novou pozici uvědomilo. Federální zákonodárný sbor s

⁴¹Přeměna státoprávního konceptu od asymetrického k symetrickému uspořádání viz výše.

⁴²JIČÍNSKÝ, *Československý parlament*, s. 89.

⁴³Tamtéž, s. 83.

jistou setrvačností přijal v průběhu listopadu a prosince 1989 roli instituce, jejímž posláním bylo především zpětně legitimizovat politická rozhodnutí přicházející k ní z vnějšku. Takové okolnosti fungování celostátního parlamentu však nemohly mít věčného trvání, jak se ukázalo v nadcházejících měsících. Ačkoliv za okamžik, kdy tento svým způsobem revoluční a přechodný přístup k institucím státní moci definitivně ztroskotal, můžeme považovat právě vystoupení prezidenta Havla na 22. společné schůzi FS s návrhem ústavního zákona o změně názvu státu, na náznaky sebevědomého parlamentního chování lze narazit i dříve.

První nsmělý vzdor FS nastal při debatách o nahrazení Gustava Husáka Václavem Havlem v pozici prezidenta republiky. 13. prosince 1989 poslanec KSČ Jan Blažej vystupuje na schůzi s projevem, kde akcentuje hodnoty přímé demokracie a seznamuje sněmovnu s předloženým návrhem klubu poslanců komunistické strany o přímé volbě.⁴⁴ Z hlediska vnímání prestiže FS v politickém mechanismu země jde o zajímavý moment, kdy se parlament vzepře vnějším směrnicím a jedná z vlastní iniciativy. Vedle skutečnosti, že demokratické elity musely krkolomně hledat argumenty proti přímé volbě,⁴⁵ se především ukázalo, že s demontáží dosavadního systému vlády se zastupitelské sbory spontánně vrací k respektování ducha platných ústavních zákonů. K zajištění další realizace revolučního směřování země tak bylo nutno ovládnout vedle moci výkonné i jádro veškeré státní moci v Československu, tedy FS. Na krátký okamžik se tak parlament stane klíčovým bodem politického boje. Takové postavení ovšem vycházelo z neudržitelného centralistického uspořádání československé federace, neboť celostátní zákonodárná moc nedokázala naplňovat základní funkce parlamentu v okamžiku, kdy měla jako parlament skutečně začít fungovat.

Jak bylo naznačeno výše, ústřední role FS v politickém systému Československa byla jen přechodná. Z hlediska programu revolučního hnutí směřujícího k vybudování systému pluralitní zastupitelské demokracie, nebyly tehdejší zákonodárné sbory legitimními reprezentanty ani československých občanů jako celku a ani konstitutivních národů žijících v československém státě. Nejproblematictější je samozřejmě způsob, jakým jednotliví poslanci obdrželi svůj mandát. Ze dvou tehdy praktikovaných způsobů ani jeden z nich nemohl odpovídat požadavkům legitimního zastupitelského systému. Poslední totalitní volby z května roku 1986 nemohly být v žádném případě v nových podmínkách považovány za legitimní nabytí mandátu⁴⁶ a princip kooptování nových poslanců užívající dvacet let staré normalizační

---

⁴⁴Stenografický protokol o 17. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 13. 12. 1989 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/017schuz/s017021.htm>

⁴⁵SUK, *Labyrintem revoluce*, s. 217.

⁴⁶Volební zákon do Federálního shromáždění ze 6. července 1971 se stal základní právní normou pro volby do československého parlamentu až do roku 1990. Pro volby do Sněmovny lidu bylo vytvářeno dvě stě jednomandátových volebních obvodů a celkem sedmdesát pět obvodů za každou konstitutivní republiku

praktiky byl ospravedlnitelný pouze jako přechodné a revoluční řešení.⁴⁷ Ve snaze politicky ovládnout parlament bylo původně aplikováno standardních prostředků, které si OF zvyklo používat ve vyjednávání s režimem. Nutnost rezignace několika zkompromitovaných poslanců byla prezentována jako veřejný nátlak, který se časem skutečně proměnil v několik petičních aktivit. První fáze výměny federálních poslanců se tak vlastně obešla bez formálního odvolávání a doplňovala poslanecké lavice po asi dvou desítkách potupně rezignujících prominentů starého režimu. Postupnou výměnou zdiskreditovaných poslanců FS bylo sice dosaženo symbolického vítězství, jádro celého parlamentu však stále tvořili poslanci zvolení v roce 1986 a přibližně polovina jich zde zůstává až do voleb v červnu 1990.⁴⁸ Samotné kooptace navíc měly i svůj vlastní česko-slovenský konflikt, který probíhal na pozadí pomlčkového sporu a relativně zásadně jej ovlivnil.

Nejen, že jednotlivé poslanecké mandáty nenaplňovaly reprezentační funkce parlamentu, ale je nutné si uvědomit, že některé právní podklady pro nadcházející komplexní transformaci státního zřízení měly být prosazeny rozkládajícím se systémem Národní fronty, která byla jako forma politického uspořádání rovněž jen těžko přijatelná. V tomto ohledu považují za nutné varovat před možnou interpretací, která by systém Národní fronty považovala za něco původně legitimního,⁴⁹ co se postupem času stalo obětí plošného zbavování původního smyslu jednotlivých poválečných institucí v komunistickém státě. Pod pojmem *obrozená Národní fronta* se po únorovém převratu skutečně skrývala další složka komunistické státní byrokracie a především cesta k likvidaci názorové plurality nejen na úrovni politických stran, ale i jednotlivých společenských organizací. KSČ tak prostřednictvím Národní fronty prostupovala svou politikou i oficiálně organizované zájmové skupiny obyvatel, přičemž zásadní byla v tomto ohledu masovost a obrovská členská základna jejich jednotlivých subjektů. Systém, kde všechny oficiální a tím pádem z velké části i formálně fungující společenské organizace podléhají jedinému ideovému centru, se tak v

---

československé federace vznikalo pro výběr zastupitelů Sněmovny národů. V rámci těchto jednomandátových volebních obvodů je zpravidla nominován jediný uchazeč o poslanecký mandát na jednotné kandidátní listině Národní fronty. Normalizační podoba voleb, pocházející z roku 1971, demontuje i těch několik málo náznaků standardních volebních institucí známých z padesátých let. V rámci § 25 o registraci kandidátů tak například odpadá dvoukolový proces, kdy byli dosud voličům představováni stále ještě neregistrovaní kandidáti a je nahrazen čistě formálním jednorázovým setkáním již registrovaných kandidátů. č. 44/1971 Sb.

⁴⁷JIČÍNSKÝ, *Československý parlament*, s. 63.

⁴⁸JIČÍNSKÝ, *Československý parlament*, s. 64.

⁴⁹Národní fronta jako jakási specifická forma zákonem zřízené permanentní politické koalice tvořila po válce základ vznikajícího lidově demokratického režimu. Již v raném období své existence byla v rozporu se základními principy svobodné politické soutěže. Vznik nové politické strany byl například podmíněn nejen souhlasem dosavadních stran v ní sdružených, ale i jejím pozdějším vstupem do Národní fronty. Ta potom funguje na nepsaných principech dohody všech zúčastněných a pozdější závaznosti těchto dohod pro parlament.

našem případě hroubí ve chvíli, kdy je legitimita centra zpochybněna. Příkladem ilustrujícím tuto skutečnost nám může být plošný propad politických stran Národní fronty ve volbách v červnu 1990, kdy jediné komunistická strana zaznamenala relativní úspěch a kdy i velmi sebevědomá lidová strana (ČSL), která se pod vedením předsedy Bartončíka profilovala jako spojenec demokratického hnutí,⁵⁰ nedokázala zaznamenat očekávaný volební výsledek. Problém legitimacy jednotlivých subjektů Národní fronty se plně ukázal při snaze definovat vyjednávacího partnera pro Občanské fórum (OF) a Veřejnost proti násilí (VPN). Pojem *rozhodující politické síly* byl sám o sobě dost problematický a ani tak zvaná *jednání u kulatého stolu* se nezdají být vhodnou metaforou pro realitu bilaterálního rozhovoru KSČ na jedné straně a demokratického hnutí na straně druhé. Pokud z logiky věci vyplývalo, že v procesu předávání moci bude přirozenou protiváhou OF právě Národní fronta, potom reálný stav tohoto uskupení takový scénář nepřipouštěl. ČSL a Československá strana socialistická (ČSS) procházejí v tomto čase vnitřní emancipací a přimykají se spíše k OF, slovenské strany jsou svou členskou základnou i vlivem marginální a u zbylých subjektů je diskutabilní jejich samotný politický charakter. Navzdory snahám ze strany nekomunistických politických stran ponechat Národní frontu v jisté okleštěné podobě nadále v činnosti, končí tato organizace svou činnost již 9. února 1990.

Všeobecně lze tedy československý federální parlament v době mezi událostmi 17. listopadu a vystoupením prezidenta Havla s návrhem na změnu názvu státu charakterizovat jako instituci, která čerpá svou důležitost z momentální mocenské konstelace a rozhodně nemůže být povahou svého složení nositelem revolučních hodnot demokratického hnutí. Mandát k zásadním změnám právních norem v zemi pochází z představ o jakémsi revolučním přechodném období, po jehož dobu trvání budou vytvořeny pouze základní předpoklady pro konání legitimních voleb a ukotvení nejširších mantinelů nového politického kurzu. FS není prostředím přirozeně předurčeným k politické diskuzi a realizaci názorových střetů jednotlivých ideových směrů. Tuto zvláštní a svým způsobem jedinečnou povahu celostátního zákonodárského sboru je proto nutno brát na vědomí při snaze analyzovat a poctivě kontextualizovat parlamentní jednání z doby pomlčkové války.

---

⁵⁰ Adéla GJURIČOVÁ, „Dvě cesty křesťanské politiky. Československá strana lidová a Křesťanskodemokratická strana v první polovině devadesátých let“ In Adéla GJURIČOVÁ - Michal KOPEČEK - Petr ROUBAL - Jiří SUK - Tomáš ZAHRADNÍČEK, *Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, Praha 2011, s. 230.

Nové politické téma přechodného období

Období pomlčkové války perspektivou komunikační teorie K. W. Deutsche

Na listopadové a prosincové drama předávání politické moci v zemi navazuje epocha, kterou Jiří Suk ve své knize pojmenovává jako *přechodné období*. Na několik měsíců mezi zvolením Václava Havla prezidentem a volbami v červnu roku 1990 se prvním principem politického vývoje v zemi stává důraz na ústavní legitimitu legislativních aktivit. Jeden paradox spojený s tímto pojetím přeměny politického režimu v zemi byl již krátce zmíněn v předešlé kapitole. Princip legitimacy v přechodném období má však další dva mnohem závažnější významy. Na jedné straně se díky jeho dodržování podařilo realizovat předání moci v podmínkách relativně vysoké úrovně politické kultury, ale na straně druhé se komplikovaný státoprávní systém československé federace stal pro nadcházející období komplexní společenské transformace svazujícím. Dlouhá desetiletí trávající vzájemné tlaky centralizace a decentralizace se v podmínkách dvoukolejnosti politické teorie a praxe mohly zdát skryté, nebo dokonce vyřešené. Napětí, jehož vnější projevy se sice v čase mohly od sebe různě odlišovat, však zůstávalo hluboce zakořeněno uvnitř československého státu. Bylo tedy velmi nepravděpodobné, že by se v nějaké podobě už nikdy nevyonořilo znovu na povrch. A tak něco, co mnohým připadalo jako nevídaná, náhlá a absurdní komplikace na cestě k vytvoření ekonomicky úspěšně transformovaného a stabilního státu, bylo jen novou formou již mnohokrát nastoleného problému vzájemných vztahů dvou odlišných společností a jejich institucí v jednom státě.

Jistým zdrojem inspirace pro tuto práci je přístup amerického sociologa a politologa Karla Wolfganga Deutsche, který na pozadí svého zájmu o kybernetiku formuloval v 60. letech několik zásadních tezí spojených s procesem politické komunikace.⁵¹ Zajímavé je zejména jeho chápání podstaty politického systému ve velké množině jednotlivých informací, které jsou získávány nejen z vnější společnosti, ale i ze svého vlastního fungování. Tyto informace pak neslouží politice pouze k prostému ovlivňování svého okolí, ale jsou v ideálním případě nástrojem k vlastnímu sebezdokonalování. Takto pojatá interpretace vlastně pojmenovává politický systém jako jakýsi organismus, který si uvědomuje sám sebe, je schopen se učit i být za sebe odpovědný. Proměnlivost a jistá plastičnost ve fungování veřejných institucí je tak pro autora v jistých podmínkách žádoucím jevem, který značí fungující a zdravé vazby právě mezi politikou a ostatní společností. Politická moc se tak doslova stává závislou na schopnosti přijímat a zpracovávat informace, přičemž kvality tohoto

---

⁵¹Karl Wolfgang DEUTSCH, *Nervy vlády*. Praha 1971.

procesu mají jasnou souvislost se samotnými kvalitami rozhodování ve veřejné sféře. Je tak formulována představa o efektivním procesu komunikace jako určité podmínce vhodně praktikované politiky.

Otázka způsobu, jakým jsou jednotlivé informace v rámci vládního systému komunikovány, nás v rámci nastíněné teorie vrací zpět ke snaze formulovat výchozí představy o samotném pojmu *symbolu*. Bude nezbytné se oprostít od jeho chápání jako konkrétního jazykového znaku a pracovat s ním abstraktněji a obecněji. V kontextu předkládané práce rozumím symbolům spíše jako jistým informacím, které mají druhotný charakter a aktérům politiky zprostředkovávají vědomí o existenci zpráv primárních. Takto definované *sekundární symboly* jsou v podstatě určitou systematickou redukcí velkého množství detailů, které provázejí široké otázky, s nimiž se musejí politické instituce v procesu rozhodování zabývat. Symboly v politice dokážou ve stručnosti a zároveň komplexně referovat o složitých problémech a umožňují tak lidem v klíčových mocenských pozicích pracovat s jinak nedosažitelně velkým počtem primárních informací. Takto zhuštěné prvotní zprávy jsou posléze podkladem pro konečnou fázi vzniku politického rozhodnutí. Politické rozhodování je v podobném pojetí vlastně vzájemnou interakcí celé řady jednotlivých sekundárních symbolů, které v sobě reprezentují rozsáhlý soubor dat. Tímto způsobem zprostředkovaná konfrontace primárních dat z různých zdrojů je v konečném důsledku chápána jako ono *vědomí* politiky, na jehož základě může být systém veřejných institucí připodobněn k lidskému mozku, či celému organismu. Od chvíle, kdy je prvotní zpráva směřující k systému spojená s určitým všeobecným a abstraktním symbolem, stává se součástí procesu zpětné vazby, který vládnoucímu organismu umožňuje efektivně rozhodovat. Politické rozhodnutí vzniká na základě původní informace odvozené ve formě sekundárního symbolu. Sekundární symbol se posléze, podroben procesu politického vyjednávání v určitých rozhodovacích bodech, vrací v přeměněné podobě zpátky k místu svého vzniku a nese v sobě i jistou část původní primární zprávy. Pokud je nová podoba původní informace i poté, co prošla touto *smyčkou zpětné vazby*, pro společnost nadále přijatelná, je systém politické komunikace efektivní a instituce vládnou ve shodě se společností. Jsou to až poruchy v tomto zpětnovazebném uspořádání, které nutí státy k neefektivnímu vynucování moci násilím. V takovém případě komunikace selhává a systém lze považovat za nefunkční. Deutschův pojem *symbolu* a jeho role v procesu politické komunikace je nepoměrně složitější a rozhodně jej nelze aplikovat přímočaře. Přesto jej považuji za inspirativní a podnětný pro situaci, kdy dvě relativně podobné společnosti nejsou schopny navzájem komunikovat ve sporu o výklad symbolického významu jediného jazykového znaku. V diskuzích se podle mého názoru střetává několik standardizovaných

argumentačních vrstev, které navzájem nejsou srozumitelné právě proto, že v podstatě totožných jazykových výrazech reprezentují zcela jiné množiny primárních dat z odlišných zdrojů.

Ve stanovisku, které pro poslance FS z nemocnice namluvil Václav Havel na magnetofonovou pásku, je symbolický význam pomlčky pojmenován prezidentem takto: „*Všichni dobře víte, že ta pomlčka, která všem Čechům připadá směšná, přebytná a ošklivá, je cosi víc než jenom pomlčka. Do té pomlčky se koncentruje mnoho desetiletí a vlastně staletí dějin slovenského národa. Slovenský národ byl určitým způsobem podveden.*“⁵² Stenografický záznam poté suše konstatuje potlesk. Netleskali ovšem všichni. Další citace z téhož dokumentu snad přesněji specifikuje, kteří zákonodárci se s takto pojatým významem pomlčky v názvu státu spontánně ztotožnili. „*Odstranění pomlčky je pro slovenský národ materializovaným symbolem toho, co se stalo, toho, že nebyla slovenskému národu přiznána jeho identita. Oni ji vlastně neměli v podstatě nikdy. Nikdy ji neměli zásadním státoprávním způsobem přiznánu.*“⁵³ Vlastní smysl pomlčky v názvu státu jistě není vhodné jednoduše pojmenovávat jako druhotný symbol, který zastupuje širokou problematiku československých vztahů. Výše zmíněný projev prezidenta Havla a celý proces tohoto složitého vyjednávání však ve svém obsahu několik takových abstraktních symbolů obsahuje, přičemž jejich výběr, podoba i výklad se během jara roku 1990 proměňují.

Hovořili jsme o schopnosti flexibilně reagovat a vyhodnocovat dvousměrné procesy v komunikačních kanálech za účelem dosahování politických cílů, jako o projevu efektivní vlády. Dostatek informací o vlastním jednání a zpracovávání informací je mimo jiné ovlivněno i výběrem samotných komunikačních kanálů, které zpětnou vazbu zprostředkují. Snaha o ustanovení nové a kvalitnější kultury politické komunikace v Československu pramení z přesvědčení o absolutním selhání nástrojů, které pro tento účel využíval starý režim. Představy o neefektivních komunikačních kanálech mimo jiné nabízí i jednu z cest, jak vyložit ztrátu respektu obyvatel Československa k normalizačním elitám. Nástroje, které systém v poslední fázi své vlády na venek prezentoval jako komunikační kanály, se postupem času staly prázdnými skořápkami. K bližší ilustraci tohoto problému se epizodně vraťme k osudu jedné instituce krátce zmíněné v předešlé kapitole. Prostor Národní fronty se zdá být vhodným pro ilustraci toho, jak může politický systém určitou manipulací s komunikačním kanálem napáchat relativně velké množství škod ve vlastní akceschopnosti. Navzdory jasné snaze o dohled nad politickou profilací Národní fronty a vynucený souhlas jejich organizací s

---

⁵²Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 28. března 1990, k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026029.htm>

⁵³Tamtéž.

„principy socialismu“ i Akčním programem KSČ se demokratizační pohyb roku 1968 nevyhnul ani jejím strukturám. Národní fronta se v období pražského jara stala živelnější a její jednotlivé organizace se postupem času odhodlávaly ke zdůrazňování vlastních priorit. Oficiální sebestylizace této organizace ostatně napovídala svým odkazem na koordinaci a sjednocování aktivit občanských skupin i ambici fungovat jako komunikační kanál, který s jistou mírou nadsázky dokáže integrovat zájmy svazu invalidů nebo požárníků do sjednoceného úsilí o výstavbu socialismu. V prvním okamžiku, kdy se však Národní fronta pokusila vymanit ze svého rituálního postavení a zprostředkovávat vládnímu systému skutečné informace o prioritách svých členů, byla její proreformní aktivizace v kontextu dobových událostí srpnové invaze postupně rozvrácena, přičemž podobný osud potkal i reformisty v ROH a dalších systémových organizacích. Ačkoliv komunistický režim vynakládal jisté prostředky na existenci komunikačního kanálu, který měl v jisté nadsázce koordinovat a sjednocovat zájmy včelařů, zahrádkářů a bojovníků za svobodu na výstavbě socialismu, nikdy nepřipustil opravdovou činnost tohoto systému a přisoudil mu spíše rituální a deklarativní roli. Komunikační kanály tak vždy fungují v určité selektivitě příjmu primárních informací. Jestliže předsrpnová Národní fronta chápala jako ideový rámec svého působení Akční program a v době husákovské přeměny zase Poučení z krizového vývoje, organizačně stejně strukturovaný komunikační kanál překládal tytéž primární informace ve dvou různých obdobích do zcela jiných druhotných symbolů. Nabízí se proto otázka, která svou šíří a komplexností přesahuje rámec předkládaného textu. Vlastní užitečnost těchto symbolů může být snadno problematizována a otázka zda je vědomí politického systému pravdivé, nebo falešné nás vede k neustálé potřebě kritizovat reprezentativnost a přesnost těchto symbolů.

Zvolený koncept politické komunikace nás přivádí ještě hlouběji k tématu celé práce. V pasáži pojednávající o komunikaci, soudružnosti a hranicích federací nalézáme u Deutsche několik tezí, které naznačují význam teorie komunikačních kanálů a politického vědomí při snaze interpretovat úspěchy, nebo naopak neúspěchy federalizačních projektů. *„Příslušníci národa mají obyčejně společné zvyky řeči, to jest jazyka, nebo společné kulturní paměti, které jim umožňují, aby chápali ideje, i když jsou vyjádřeny dvěma různými jazyky, jak je tomu u německy mluvících i francouzsky mluvících Švýcarů.“*⁵⁴ Toto *neviditelné komunikační vybavení* může být prostředkem, který nám umožní dělat závěry nejen o kulturní slučitelnosti, ale především o schopnosti vzájemně komunikovat a vytvářet efektivně pracující společné politické instituce, které mají naději na to, že budou masově přijaty širokou společností.

---

⁵⁴DEUTSCH, *Nervy vlády*, s. 270.

Deutsch tyto teze ve své knize dále upřesňuje: „*Nadto mohou ukazovat změny v základních datech o komunikačních obyčejích nebo komunikačních zkušenostech na pozdější změny ve společenských funkcích existujících politických jednotek. Na základě nových vzorů skutečné nebo možné společenské komunikace se nyní může jevit existující politická jednotka nebo národnostní stát jako příliš velký, nebo možná i příliš malý.*”⁵⁵ Proces zpracovávání informací, vytváření odpovídajících symbolů, jejich vzájemná interakce a vyhodnocování při politickém rozhodování musí nutně probíhat v jistém organizačním systému. Takový systém má podle Deutsche podobně jako organismus lidského těla své body rozhodování i komunikační kanály, které je spojují s vnějším světem. Výše zmíněná teze o vědomí politiky je spojena se schopností inovativního chování ve snaze dosáhnout stanovených cílů. Děje se tak ovšem v ideálních podmínkách dobře fungujícího politického systému. Československý vývoj v přechodném období tak chápeme jako jistou poruchu a projev nefunkčnosti určitých aspektů tohoto systému, kde snaha o odstranění těchto chyb vede k neustálému přehodnocování cílů a nakonec k rozdělení státu, jako řešení vedoucího k nápravě poruchy.

Aparát pro pojmenovávání jednotlivých komunikačních vztahů nám v českém prostředí nabízí Jiří Suk, který rozlišuje čtyři typy komunikačních vztahů. Vazby, které nazývá *recipročními*, charakterizuje jako vůli ke komunikaci a spolupráci, jež je vlastní oběma stranám. *Vazbu jednosměrnou* chápe jako potenciálně konfliktní, vykazující silnou autoritativnost, nebo submisivitu jednoho z aktérů komunikace. Otevřeně konfliktní je vazba *oboustranně zablokovaná*, v jejímž rámci jsou vůle a stanovisko aktéra prosazovány bez jakýchkoliv ohledů na mínění protistrany. *Minimální*, či *nulové vazby* pak vlastně neexistují a mají spíše formální a ceremoniální charakter.⁵⁶ Taková typologie se zajímá o povahu komunikace na bázi její míry a samotné účelnosti. Zdá se být proto dobře slučitelná s kvalitami, které komunikačním kanálům přisuzuje Deutsch. On sám vyzdvihuje čtyři aspekty komunikačního kanálu, který má být měřitelný, výkonný, kapacitní a má být schopen již výše akcentované zpětné vazby. Svůj nemalý význam má pro průběh pomlčkové války chápání kapacity komunikačního kanálu jako potenciálu pro vznik komunikační neprůchodnosti mezi aktéry. Průvodcem těchto překážek je jisté informační přetížení, vedoucí k tomu, že jednotlivým tokům v přetížených kanálech je nutné přiřazovat jisté preference. Ty mohou být odvozeny například od autority dané politické osobnosti v rozhodovací struktuře. Informační preference v přetížených kanálech vytváří nakonec systém hodnot, v němž jednotlivé dílčí

---

⁵⁵DEUTSCH, *Nervy vlády*, s. 270-271.

⁵⁶SUK, *Labyrintem revoluce*, s. 417.

informace nabývají širšího smyslu.⁵⁷ Ze čtyř jmenovaných kategorií je pro účely tohoto textu neméně významná Deutschova představa o výkonnosti komunikačního kanálu. Předpoklad o tom, že zkreslení přenášených informací je měřitelné, nám otevírá možnost posoudit samotnou soudružnost organizací a společností.⁵⁸ Nízká míra ztrát a pokřivení v průběhu přenosu je podle něj společenským znakem integrace.

Průběh pomlčkové války ve veřejných institucích

Pomlčková válka jako jedna z epizod česko-slovenských nepochopení a roztržek hraje v mnoha ohledech specifickou úlohu, na niž výše zmínění autoři z různých pozic upozorňují. Protože symbolický a komunikační význam celého sporu se odehrává v podmínkách zmatečných a nevyjasněných vztahů uvnitř federální politické struktury, bude nutné tyto institucionální vztahy alespoň rámcově utřídit a pojmenovat.

Již byla zmíněna nepřipravenost FS na úlohu důležité ústavní instituce garantující revoluční změny v charakteru československého státu. V chaotických podmínkách tehdy ovšem pracoval v podstatě celý politický systém. Nová realita pluralitního charakteru federálních institucí provázená řadou kompetenčních nejasností mezi jednotlivými úřady vede nezkušené elity k nejistým postupům provázeným celou řadou procedurálních chyb i neobratných politických rozhodnutí. Zdeněk Jičínský, který platil toho času za schopného proceduralistu, hovoří ve své knize zcela otevřeně o amatérské politice, založené na osobních vztazích mezi členy disidentských kruhů. Vztahy Zdeňka Jičínského k ostatním elitám revoluce ostatně nikdy nebyl vřelý. Jádrem celého sporu leželo v rozdílných názorech na dynamiku revolučního dění. Petr Roubal hovoří o jakýchsi dvou různě plynoucích časech politiky a s odkazem na práci samotného Jičínského připomíná Havlovo nepochopení pro specifickou dynamiku parlamentní práce, která se s Havlovým přístupem „kutí žhavého železa“ snášela velice špatně.⁵⁹ Právě prezidentova představa o nutnosti pokračovat v revolučním tempu politiky nakonec odstartuje samotný spor o změnu názvu státu. Své postoje ostatně prezident přdestřel poslancům již v několika prvních větách projevu, jimž se pokusil poslance přesvědčit o potřebě přijmout a schválit jeho historicky první zákonodárnou iniciativu. „*Pane předsedo, paní poslankyně, páni poslanci, vážení přítomní, ve svých kancelářích na Pražském hradě jsem nenalezl jediné hodiny. Cítím v tom cosi symbolického. Po dlouhá léta tam nebylo proč se dívat na hodiny, protože tam po dlouhá léta stál čas. Dějiny*

---

⁵⁷DEUTSCH, *Nervy vlády*, s. 238-239.

⁵⁸Tamtéž, s. 271-274.

⁵⁹ROUBAL, *Starý pes, nové kousky*, s. 31.

*se totiž zastavily. Nejen na Pražském hradě, ale v celé naší zemi. O to rychleji se ovšem dnes, kdy jsme se konečně vyprostili ze znehybňující kazajky totalitního systému, řítí kupředu. Jako by doháněly to, co zameškaly. My všichni, tedy vy i já, se pokoušíme s nimi držet krok.*⁶⁰ Milan Šútovec jako literární historik hovoří o této problematice v pojmech svého řemesla, když připodobňuje tehdejší spor parlamentu s prezidentem ke konfliktu epického času s dramatem. Epický čas parlamentního vyprávění plyne stejně rychle, jako plyne příběh poslaneckého řečníka-vypravěče a dostává se do konfliktu s dynamikou jakéhosi Havlova dramatu, které se snaží vyhnout právě dlouhému vyprávění a v koncentrované formě několika hodin nabídnout kolizi, krizi, peripetii i katastrofu.⁶¹ K méně nadnesené metafoře z prostředí Havlova původního působení se ostatně uchýlil i Petr Pithart, když prezidentovo necitlivé zacházení s křehkými parlamentními procedurami popsal takto: „*Vlítnu tam, rozvinu ten znak, a než se všichni vzpamatují, bude schválen i název státu – bez slova socialistický. Počínal si jako režisér, který si je jist, že má úžasný nápad. Měla to být léčba šokem, překvapením. Mně se na to jako by ptal, ale byly to všechno řečnické otázky. Byl rozhodnut.*“⁶² Stinné stránky hektické politické práce uzavírá Zdeněk Jičínský v popisu výběru elit pro řídicí funkce větou: „*Chybějící infrastruktura institucí se nedala nahradit dobrou vůlí.*“⁶³ Měl na mysli zejména charakter samotného OF, které se chtě nechtě muselo přizpůsobit tomu, aby mohlo vykonávat reálnou moc a přijmout některé standardní atributy politické strany. Sám Jičínský se svým důrazem na procedurální korektnost se s prezidentem střetl a velice zásadně zasáhl do celého procesu hledání nového názvu státu.

O tom, že obsadit klíčové funkce a tím na první pohled ovládnout formální ústavní rámec neznamená nutně schopnost naplňovat jej vlastní politikou, se Václav Havel definitivně přesvědčil na 22. společné schůzi Sněmovny národů a Sněmovny lidu. Prezident republiky si však byl této problematiky pravděpodobně vědom, neboť výběr okamžiku pro vystoupení v parlamentu s návrhem na změnu názvu státu napovídá jistý politický kalkul. Bylo již zmíněno, že federální parlament toho času nedokázal plnit svou reprezentační funkci a že obsazením poslanců na jmenované schůzi byl (až na asi dvě desítky výjimek) stále ještě produktem komunistických voleb z roku 1986. Kooptace nových poslanců do lavic FS nebyla tehdy ještě dokončena a OF za sebou mělo jistý střet s ústavními strukturami, které se pokusily klást *druhé vlně* výměny poslanců určitý odpor. Petr Roubal hovoří o zrychleném procesu

---

⁶⁰Stenografický protokol o 22. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 23. ledna 1990, k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/022schuz/s022005.htm>

⁶¹ŠÚTOVEC, *Semióza ako politikum*, s. 272-277.

⁶²Pithartovo svědectví in RÝCHLÍK, *Rozdělení Česko-slovenska*, s. 128.

⁶³JIČÍNSKÝ, *Československý parlament*, s. 47.

sebeaparlamentarizace označující uvědomování si zákonodárné moci ze strany poslanců.⁶⁴ Jistý odpor Federální vlády a parlamentu se podařilo zlomit a v reakci na napomenutí ze strany sněmu OF z 20. ledna 1990 samotná vláda ve svém stanovisku slovy Jána Čarnogurského nakonec obrátila.⁶⁵ Přesto se projednávání zákona o druhé vlně kooptací zaseklo na obstrukcích slovenských poslanců Sněmovny národů. Bylo jasné, že poté, co se federální parlament velmi zásadně personálně promění, bude vymáhání externích politických dohod na jeho půdě ještě těžší. Milan Šútovec píše o atmosféře 22. schůze s jistým despektem ke skutečně většině tehdejších poslanců, které nazývá *parlamentním plebsem*,⁶⁶ a jejichž momentální osobní rozpoložení popisuje takto: „*Z predchádzajúceho rozprávania je azda zrejmé, že momentálnej psychologickkej situácii pléna Federálneho zhromaždenia dominovala kolektívna psychóza obáv z obsahovo neurčitej, ale časovo blízkej budúcnosti, a že v štruktúre situácie boli určite prítomné aj znova vybudené návykové prvky: návyk podriaďiť sa sile, návyk plniť príkazy a odporúčenia vtedy, keď boli vydané, a za nijakú cenu nehovoriť 'nie,' návyk orientovať sa podľa vrchnosti, keď príkazy vydané neboli, návyk správať sa ako iný a tvoriť si mimikry...*“⁶⁷ Na motivaci Václava Havla využít těchto jinak opovrhovaných vlastností federálních poslanců a rozhodným jednáním je ve vypjaté chvíli projednávání mnohem třaskavějšího problému přimět ke schválení svých návrhů vzpomíná například i Petr Pithart.⁶⁸ K hlasování o prezidentově návrhu však toho dne nedošlo. Stanovisko tehdejšího místopředsedy FS Zdeňka Jičínského se opírá o jistě pádnou argumentaci, která upozorňuje na fakt, že prezident svým trváním na jednolitěm schválení všech svých návrhů znemožnil prosazení alespoň jednoho z nich. Hlavní námitka proti prezidentovu postupu narážela na fakt, že nebylo možné sestavovat federální státní znak, aniž by předtím došlo ke schválení republikových státních znaků národními parlamenty.⁶⁹ Problematický byl ovšem i sám návrh na změnu názvu, který vedle oficiálního pojmenování federace zasahoval i do názvů obou republik.⁷⁰ Série procedurálních přešlapů je uzavřena odkazem na znění jednacího řádu, který předsedovi FS ukládá zaslat návrhy zákonů k vyjádření federální vládě i oběma národním radám a prezidentův postup tak znemožňoval předsedovi parlamentu postupovat podle

⁶⁴ROUBAL, *Starý pes, nové kousky*, s. 33-41.

⁶⁵Stenografický protokol o 22. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 23. ledna 1990, k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/022schuz/s022003.htm>

⁶⁶ŠÚTOVEC, *Semióza ako politikum*, s. 150.

⁶⁷Tamtéž, s. 163-164.

⁶⁸Viz *Verejnost' proti násiliu – Občianske fórum*, Svedectvá, Bratislava 1999.

⁶⁹JIČÍNSKÝ, *Československý parlament*, s. 108-109.

⁷⁰Názvy Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika se mění na "Česká republika" a "Slovenská republika". Sněmovní tisk č. 244 článek I. Odstavec 2. k dispozici 24. 4. 2016 na adrese http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0244_00.htm

platného zákona.⁷¹ Doba revolučních postupů v legislativě se zdála být skončena.

Jen těžko člověk nabývá důvěry k představě, že parlament, který byl po desítky let zvyklý fungovat jako demonstrativní hlasovací mašinerie bez viditelného zájmu o kompetenční otázky, by najednou projevil tolik citlivosti pro procedurální korektnost ve prospěch národních rad. Milan Šútovec si v tomto kontextu všímá jistých specifík v osobních vztazích vedení parlamentu a prezidenta Havla. Ze skupiny funkcionářů ve vedení tehdejšího parlamentu vybírá Alexandra Dubčeka, Zdeňka Jičínského a Jozefa Stanka jako osobnosti, které potenciálně mohly být schopny s Václavem Havlem otevřeně vyjednávat a vyslovuje domněnku o souvislosti prosincových jednání, spojených s prezidentskou kandidaturou, a neúspěchem prvního Havlova vystoupení v parlamentu. „*Podčiarknuté a zrátané, ešte pred tým, než sa prezident Havel mohol postaviť pred dve a pol stovky vystrašených, a preto viac menej ústretovo naladených poslancov, musel sa k nim prebojovať cez dvojicu, či trojicu trochu frustrovaných, a zároveň sebavedomých a voči nemu už apriori trochu predpojatých funkcionárov FZ, z ktorých až dvaja by neboli bývali dbali, keby v prezidentskom kresle bolo vidieť radšej ich než jeho.*“⁷² Zejména jistou animozitu mezi Jičínským a Havlem lze s odstupem času dobře sledovat. Na počátku pomlčkové války tak do jisté míry stojí velmi významná změna v charakteru jednoho z nejdůležitějších komunikačních kanálů uvnitř ústavního systému. Jednosměrná autoritativnost osobnosti Václava Havla vůči poslancům starého režimu se začínala proměňovat směrem k bolestivé oboustranné spolupráci. Důraz, který Jičínský kladl na procedurální postupy v politickém životě, ostatně nebyl trnem v oku pouze Václava Havla. Ve své knize *Ultimátum* na něj tehdejší předseda národní rady Rudolf Schuster vzpomíná jako na byrokrata, který své odbornosti otevřeně zneužívá v neprospěch slovenských národních zájmů.

Do politické kariéry Rudolfa Schustera zasáhla 22. společná schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů velmi významně, neboť vymezila prostor pro otevřeně konfrontační vztahy mezi federálním parlamentem a SNR. Nestalo se tak nutně pouze otevřením emotivní otázky názvu státu. Státoprávní problematiku v sobě obsahovala i kooptační debata na federální úrovni,⁷³ kterou slovenští politici vnímali velmi citlivě a chápali ji částečně jako atak na autoritu svého národního parlamentu. V prostředí české pravice se tak nejen s v souvislosti se slovenským odporem vůči kooptacím postupně začínala vyvíjet pochybná myšlenka, která byla v jisté podobě variací na již zmíněný Jičínského výrok o prioritách české a slovenské společnosti koncem šedesátých let a která hovořila o dvojakosti českého směřování směrem k

⁷¹Zákon o jednacím řádu Federálního shromáždění č. 31/1989 Sb.

⁷²ŠÚTOVEC, *Semióza ako politikum*, s. 170.

⁷³<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=984>

prozápadni liberální demokracii a slovenského zaostávání v etnicky založené politice východu.⁷⁴

8. února 1990 schválilo předsednictvo SNR usnesení, v němž bylo vysloveno znepokojení nad překračováním kompetencí při přípravě zákonů na půdě FS. Téhož dne byl mimo jiné schválen i program chystané návštěvy delegace Světového kongresu Slováků.⁷⁵ Byla to právě tato návštěva a nikoliv symbolická problematika názvu státu, která se v úvodním projevu předsedy SNR Schustera stala jedním z témat, s jejichž pomocí byly vyjádřeny emancipační záměry výlučně slovenských ústavních orgánů.⁷⁶ Setkání jisté části slovenských emigrantských elit, které byly toho času již zcela jednoznačně orientovány ve prospěch slovenské státní samostatnosti, s ústavními činiteli na republikové úrovni dává Milan Šútovec do zajímavého kontextu. Všimá si pozoruhodné posloupnosti v osobním programu Rudolfa Schustera v polovině února: „*Patrí do oblasti špekulácií, či návšteva kanadských Slovákov 12. 2. 1990 a rozhovor s Budajom 13. 2. 1990 nejako súviseli s jeho tlačovou konferenciou 14. 2. 1990. Obsahovo išlo o takúto sekvenciu 1/ priamo v Schusterovej kancelárii ktosi bez jeho vážnejšieho odporu sugestívne a inšpiratívne formuloval štátoprávne požiadavky voči 'českej strane', 2/ ktosi iný mu v ďalší deň siahol na čerstvo získanú štátnopolitickú funkciu, 3/ po tom všetkom predseda 'bez varovania' otvoril kompetenčné otázky medzi Českou republikou a Slovenskou republikou a mobilizoval tým sily, ktoré len čakali, že niekto z štátnopolitickej špičky prejaví aspoň náznak odporu voči novým poriadkom.*“⁷⁷ Vnitřní komunikace mezi federálními ústavními institucemi a slovenskými republikovými orgány má poněkud širší rámec definovaný nově otevřeným kompetenčním sporem. Vztahy SNR vůči celostátnímu zákonodárnému sboru tak stupňují svůj konfrontační charakter, jehož kořeny lze sledovat dávno před změnou politického systému v zemi. V průběhu měsíce února se pomlčková problematika objevuje jako zásadní politické téma nejen ve veřejné debatě, ale vstupuje i do oficiálních vládních dokumentů.

Zcela zásadní roli v rozpoutání sporu o „pomlčkovou argumentaci“ sehrává týden po prezidentově projevu v parlamentu. Slovenská historická společnost ve velmi odvážně pojmenovaném dokumentu *Stanovisko slovenských historikov k štátnej symbolike a názvu štátu* formulovala požadavek změny názvu státu na Česko-Slovensko s odvoláním na v textu

⁷⁴ROUBAL, *Starý pes, nové kousky*, s. 41.

⁷⁵Usnesení předsednictva Slovenské národní rady k Vyhlášení Předsednictva Slovenské národní rady k přípravě návrhů zákonů Federálního shromáždění ze dne 8. února 1990, k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=984>

⁷⁶Stenografický protokol o 21. schůzi Slovenské národní rady ze dne 9. února 1990, k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=1495>

⁷⁷ŠÚTOVEC, *Semióza ako politikum*, s. 224.

dále nijak nspecifikované historické dokumenty z časů vzniku společného státu.⁷⁸ Kritika historické argumentace ze strany Milana Šútovce,⁷⁹ nebo naopak její obhajoba prezentovaná slovenským historikem Milanem Zemkem, mohou být jistě předmětem seriózní debaty o výklad, podstatu i směřodatnost těchto dokumentů. V tuto chvíli je ovšem zajímavější konflikt mezi vědeckou sebestylizací a politickou ambicí autora textu. Sám autor, historik a pozdější zakládající člen SNR, Anton Hrnko, předal společně se svým kolegou Rudolfem Marsinou výše zmíněný text, prezentovaný jako vědecké stanovisko vzešlé historické obce, předsedovi SNR Rudolfu Schusterovi. Aktéři se tak pravděpodobně pokusili ovlivnit, nebo dokonce znovu ustanovit komunikační kanál mezi slovenskými ústavními orgány a představiteli historické vědy, kteří měli pro potřeby politického rozhodování zprostředkovávat seriózní vědecká fakta.

Od širokého souboru primárních informací historického výzkumu měl být vytvořen symbol, který ať už byl realitě blízký, nebo od ní vzdálený, se v každém případě stal velmi vlivným v interakci s ostatními druhotnými daty. Deutsch ve své teorii naráží na tento konkrétní problém až překvapivě přesně. Hovoří o tom, že potenciál moci vykonávané přes smyčky zpětné vazby vlastně nezáleží na velikosti a kapacitě institucí, které informace přenášejí, ale na schopnosti zhustit primární data na strategickém místě politického řízení. Takové místo nazývá hrdlem toku druhotné informace a dodává: „*Rozsáhlý počet možných historických faktů vytváří takový problém úzkého hrdla, a jestliže se pokládá národní minulost vůbec za důležitou pro běžná politická rozhodnutí, pak může velice malý počet historiků být zdrojem překvapujícího množství dlouhodobého vlivu.*“⁸⁰ Tomuto komunikačnímu kanálu spojujícímu slovenskou politiku s aktéry z prostředí historické vědy jsou pak stanovena konkrétní kritéria propustnosti, která sice v jistém smyslu realitu pokřivují a vytvářejí falešné politické vědomí, ale na druhé straně formují prostor pro zásadní ovlivňování procesů politického řízení. Připomínám v tomto kontextu slova Jiřího Suka: „*Také 30. března se před budovou slovenského parlamentu demonstrovalo. Ovlivněno tímto tlakem přijalo předsednictvo SNR (předsednictvo slovenské vlády se ihned připojilo) prohlášení, v němž odmítlo nový název státu se zdůvodněním, že neodpovídá 'vůli a přání občanů Slovenské republiky'. Povšimněme si té politické alchymie – několik stovek hlasitých nespokojenců se v jedné chvíli promění v celé slovenské občanstvo.*“⁸¹ Vstup rozličných společenských a zájmových institucí, které se v době pomlčkové války hlásily o roli autority ve veřejném

⁷⁸SEDLIAKOVÁ – ŠTEFANSKÝ – ŽATKULIAK a kol., *November 1989 a Slovensko*, s. 463.

⁷⁹ŠÚTOVEC, *Semióza ako politikum*, s. 186-190.

⁸⁰DEUTSCH, *Nervy vlády*, s. 300.

⁸¹SUK, *Labyrintem revoluce*, s. 352.

prostoru, je pro slovenské prostředí typický. Zatímco v české části federace se veřejná debata o názvu státu koncentrovala zejména na stránky denního tisku a do různých dopisů směřovaných k institucím státní správy, na Slovensku do diskuse vstupovala celá řada organizací, které si zpravidla přisvojovaly určitou odbornost a tradici. Mezi těmito organizacemi vyčnívala svými ambicemi zejména Matica slovenská, která společně se Štúrovou společností, Sdružením národní obrody Slováků a dalšími, vytvořila postupem času otevřené politické spojenectví se Slovenskou národní stranou (SNS).⁸² Vzniká tak poměrně silná, institucionálně založená elita, které ve slovenském veřejném prostoru nabízí politickou alternativu vůči dosud prezentovaným ideovým pozicím VPN.

Již padla krátká zmínka o setkání mluvčího VPN Jána Budaje s předsedou SNR Rudolfem Schusterem 13. února 1990. Důsledky tohoto setkání mají nemalý význam pro upevnování jisté dvojakosti české a slovenské politiky v přechodném období. Předání politické moci se na Slovensku vyznačovalo mnohem větší mírou personální kontinuity, než v českých zemích. Dvě nejvyšší republikové ústavní funkce zůstávají po celé pojednávané období v rukou bývalých vlivných funkcionářů komunistického režimu, kdy je vedle pozice předsedy parlamentu i křeslo předsedy vlády obsazeno členem Komunistické strany Slovenska (KSS) Milanem Čičem. Stejně tak jako OF i VPN vybírala své elity na základě osobních vazeb mezi předlistopadovými opozičními skupinami. Tito lidé se však netajili svým odstupem a nechotou přímo se účastnit politických funkcí a tak nejdůležitějším mocenským prostředkem revolučních aktivistů zůstával přímý mocenský nátlak. Ten však brzy narazil na své mantinely a postupem času se jeho možnosti vyčerpaly. Když se Budaj pokusil předsedovi parlamentu suše oznámit převzetí jeho pozice, zmožil se zkušený komunistický funkcionář Schuster na odpor a vymínil si, že o Budajově požadavku rozhodnou až poslanci.⁸³

Do průběhu 22. schůze SNR zcela zásadně vstoupila demonstrace svolaná představiteli obnovované SNS a jejich dalších spojenců ze strany rozličných společenských institucí. Demonstranti vytvářeli na poslance otevřený nátlak, aby nedošlo k předání funkce předsedy parlamentu do rukou Jána Budaje, k čemuž posléze v průběhu hlasování skutečně nedošlo.⁸⁴ Téhož dne byly rovněž bez jakýchkoliv problémů schváleny tradiční a dnes dobře známé slovenské stání symboly. SNR se rovněž přihlásila ke slově zpravodaje Petera Brňáka, který na základě usnesení slovenské vlády z 18. února formuloval stanovisko k původním návrhům prezidenta Havla a navrhl změnu názvu státu na *Federace Česko-Slovensko*. V jeho zpravodajském projevu zaznělo vedle již výše nastíněné problematiky

---

⁸²RYCHLÍK, *Rozdělení Česko-Slovenska*, s. 119.

⁸³Tamtéž, s. 130.

⁸⁴RYCHLÍK, *Rozdělení Česko-Slovenska*, s. 131.

zviditeľňovanie i otevřené přiznání vlivu v procesu politického řízení novým autoritám: „*Pre svoje rokovania vo výboroch poslanci SNR zúročili poznatky vlastné a odborné, najmä sprostredkované prostriedkami masovej informatiky a erudovanými stanoviskami historikov a heraldikov, ktorí boli priamo prizvaní na jednotlivé rokovania. Zohľadnené boli aj oficiálne stanoviská štátnych a spoločenských inštitúcií.*“⁸⁵ Šlo o významnou veřejnou porážku VPN. Pozice organizátorů stotisícových demonstrací definitivně ztratila svůj potenciál pro ultimativně vedenou politiku. Ve slovenském veřejném prostoru se navíc objevuje nový ideový konkurent, který vedle programu slovenský revolucionářů vyjádřeného v umírněných slovech *autenticita, decentralizace, svoboda*, nabízí úderný romantický nacionalismus. A přestože je podpora těchto skupin okolo Antona Hrnka ze Slovenské historické společnosti, zakladatelů SNS, Matice slovenské a dalších mezi širokou veřejností poměrně malá, v duchu nastíněné teorie se jeví být mnohem významnější fakt, že dokázaly navázat funkční komunikační kanály a smyčky zpětné vazby s tehdejšími komunistickými elitami ve vedení Slovenské socialistické republiky. K prezentování nového politického tématu využily tehdejší slovenské elity i skomírající struktury starého režimu. Ústřední výbor Národní fronty Slovenské republiky ve svém prohlášení o vnitropolitické situaci rovněž vedle vyjádření obav o nadcházející hospodářský vývoj a sociální jistoty obyvatel podpořil právě formulovaný návrh SNR o státním znaku a názvu státu.⁸⁶

Ačkoliv pozice OF se v českých zemích a na federální úrovni v mnohém příliš nelišila a stejně tak jako na Slovensku se revolučním aktivistům jen velmi těžko dařilo usměrňovat dynamiku dalšího vývoje, v jednom zcela zásadním bodě sledujeme významný rozdíl. Aktivisté OF dokázali obsadit význačné politické funkce ve vedení státu, takže jejich podíl na výkonu moci byl vyšší. Jádra mocenského rozhodování se však v čase přesouvají z Koordinačního centra stále hlouběji do nově ovládnutých úřadů ústavního systému. Sami aktéři tohoto procesu si uvědomují, že se tak dělo bez vytváření odpovídajících komunikačních vazeb. Zdeněk Jičínský popsal situaci koncem února 1990 v OF následovně: „*V současné době se OF snaží na všech stupních své organizace překonávat – aspoň v určité míře tyto nedostatky. Jde zejména o zlepšování toku informací mezi koordinačním centrem OF a nižšími články OF, o zesilování zpětných vazeb, aby KC OF mohlo včas reagovat na změny v postojích české veřejnosti v těch či oněch oblastech života společnosti.*“⁸⁷ Pozoruhodná ideová jednoduitost českého a slovenského revolučního programu, kterou lze v rámci

⁸⁵ Stenografický protokol o 22. schůzi Slovenské národní rady ze dne 1. března 1990, k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=1513>

⁸⁶ SEDLIAKOVÁ – ŠTEFANSKÝ – ŽATKULIAK a kol., *November 1989 a Slovensko*, s. 503.

⁸⁷ JIČÍNSKÝ, *Československý parlament*, s. 52.

národnostních států východního bloku prohlásit za v jistém smyslu jedinečnou, se tak v průběhu pomlčkové války definitivně rozpadá.⁸⁸ Postupné vymezování prostoru slovenské politiky lze v jistém kontextu nazývat autonomizací, neboť kritika politického prolínání federálních struktur s těmi českými byla ze slovenských pozic do velké míry oprávněná. V československém veřejném životě tak vznikají dva oddělené politické systémy, jejichž fungující zpětné vazby i charakter komunikačních kanálů mají navzájem odlišné parametry.

Štěpení na podobné bázi nám popisuje Milan Šútovec jako zcela zásadní přeměnu v charakteru slovenské politiky. „*Tieto jednotlivé pramienky bez zábran prelamovali pôvodné bariéry opozícií ‚my-oni,‘ ‚nové-staré,‘ ‚víťazi-porazení‘ apod., a začali utvárať nové opozície podľa nových kritérií a aj podľa postupne ujasňovaných nových ambícií. Pod ‚my‘ už sa nemuselo bezpodmienečne rozumieť ‚nepriateliam totality‘ a pod ‚oni‘ ‚priateľiam starých poriadkov.‘ Mohlo to znamenať napr. ‚my ktorí sme za pomlčku‘ verzus ‚oni, ktorí sú proti pomlčke‘.*“⁸⁹ Poslední ze jmenovaných opozicí lze v jisté nadsázce a s odkazem na citovaného autora postupem času přeměnit v protikladnost tezí „my, kteří podporujeme slovenskou samostatnost“ a „oni, kteří se staví proti ní.“ Tento nový rozpor, který časem prostoupil a ovládl slovenské politické dění, dokázal z veřejného prostoru vytlačit původní revoluční soupeření idejí starého režimu a rodících-se elit nabízejících zprostředkování nové budoucnosti. Nástup národně orientované rétoriky provázející nejen kompetenční spory na republikové úrovni tak lze vzhledem k jejich další politické kariéře slovenských komunistů interpretovat jako jejich významný úspěch. Například Luboš Kubín ve své knize připomíná jak snadno se lidé, které Jiří Suk označuje jako *exkomunisty* a *postkomunisty*, později prosadili na kandidátní listině VPN pro volby v červnu 1990.⁹⁰ Tlak nově vznikajícího politického spojení národně orientovaných elit neustával a pokračoval dále. Hned 3. března 1990 vydává shromáždění zástupců obcí z národnostně smíšených regionů Slovenska Memorandum Slováků z jižního Slovenska, v jehož textu je podpořen požadavek SNR na změnu názvu státu ve smyslu Federace Česko-Slovensko. O čtyři dny později je konstituována SNS, jejíž populisticky koncipovaný program se prozatím vyrovnával s problémy česko-slovenských vztahů neurčitým požadavkem na „skutečnou federaci,“ jak byl problém formulován na letácích vylepovaných v Bratislavě.⁹¹ V polovině března je Matici slovenské přiznána účast na setkáních politických stran, členů vlády, Csemadoku a Svazu Rusínů a Ukrajinců v Československu. Tato setkání se měla zabývat jednáním o národnostní

---

⁸⁸RYCHLÍK, *Rozdělení Česko-Slovenska*, s. 83.

⁸⁹ŠÚTOVEC, *Semióza ako politikum*, s. 198.

⁹⁰KUBÍN, *Rola politických elit*, s. 66.

⁹¹RYCHLÍK, *Rozdělení Česko-Slovenska*, s. 119.

problematice a vyhodnocování vládních usnesení.⁹² Ačkoliv samotná Matice slovenská došla mezi nestraničnými organizacemi v budování vlastní politické prestiže a k ní odpovídajícím komunikačním vazbám pravděpodobně nejdále, škála nejrůznějších organizací vstupujících do celého sporu se dále rozšiřovala. Spolok slovenských spisovateľov vyzval na stránkách deníku *Pravda* slovenské poslance FS k obhajování zájmů obyvatel Slovenska ve věci státních symbolů, své vlastní manifestace pořádají studenti v Praze i Bratislavě a konají se podpisové akce.⁹³ Otázka československých vztahů a diskuze okolo jejich uspořádání ovšem nabízela i další politické alternativy, z nichž nemalé cíle mělo například uskupení spojené s osobností Vlado Čecha. Koncem března je zaregistrováno Hnutí československého porozumění, které si jako politické uskupení klade za cíl zejména zachování československé federace na bázi široké decentralizace odvozené od územního a nikoliv národního principu. Ačkoliv celá organizace měla celostátní ambice, její nevelká podpora se koncentrovala zejména na Slovensku.⁹⁴ Tamní vládní struktury se tedy v přechodném období pokoušejí emancipovat od bezprostředního a přímočarého mocenského nátlaku VPN a z pozic mimo nejvyšší politiku se pro ně mezi mnoha jinými rodí i vítaná národně motivovaná alternativa.

Otázka změny názvu Československé socialistické republiky se oficiálně stala předmětem vášnivého parlamentního jednání až v rámci 26. společné schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů FS. Texty sněmovních tisků, které jednotliví poslanci nakonec dostali do rukou, prošly stejně tak, jako celá debata okolo nich, dlouhým vývojem o jejich podobu. Návrhy předložené FS jsou formulovány celkem v pěti sněmovních tiscích, které se různě proměňují, doplňují a v mnohém shodují, přičemž samotné plénum parlamentu nakonec rozhodovalo o dvou z nich. V reakci na svůj první neúspěch předkládá prezident Havel v polovině měsíce března návrh, který obsahuje název společného státu ve znění *Republika česko-slovenská*⁹⁵ a společně s ním reaguje na odpor vyvolaný umístěním štítu s moravskou orlicí na čestné místo uprostřed čtvrceného státního znaku a od zapracování symbolu Moravy ve federálním znaku ustupuje dalším návrhem na změnu státního znaku.⁹⁶ Své původní taktiky ve vztahu k parlamentu se hlava státu nadále nevzdávala a pokusila se opět spojit výše jmenované návrhy do jednoho v naději, že očekávané přijetí státních symbolů napomůže

⁹²SEDLIAKOVÁ – ŠTEFANSKÝ – ŽATKULIAK a kol., *November 1989 a Slovensko*, s. 504.

⁹³RYCHLÍK, *Rozdělení Česko-Slovenska*, s. 134.

⁹⁴Tamtéž, s. 117.

⁹⁵Název Československá socialistická republika se mění na "Republika česko-slovenská". Sněmovní tisk č. 305 článek I. k dispozici 24. 4. 2016 na adrese https://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0305_00.htm

⁹⁶Státní znak Republiky česko-slovenské tvoří čtvrcený renesanční štít, v jehož horním pravém a dolním levém poli je stříbrný dvouocasý lev ve skoku se zlatou čelenkou, jazykem a drápy v červeném poli. V jeho horním levém a dolním pravém poli je stříbrný dvojité kříž stojící na prostředním vrchu modrého trojvrší v červeném poli. Čtvrcení znaku je vyznačeno stříbrnou linkou. Sněmovní tisk č. 306 článek I. k dispozici 24. 4. 2016 na adrese https://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0306_00.htm

jednoduššímu schválení navrhovaného názvu státu.⁹⁷ Kauzou pomlčkové války se stupňující bolestivý proces uspořádávání vzájemných komunikačních vazeb mezi Hradem a zákonodárnými sbory procházelo svou velmi bolestivou fází a pokus o spojení obou návrhů se z procesních důvodů na program jednání nikdy nedostal.⁹⁸ Formulace nového názvu, který měl být parlamentu předložen, se ovšem neobešla bez obtíží ani na úrovni OF a VPN. Přímý účastník tehdejších jednání Jaroslav Šabata vzpomíná na jeden z alternativních návrhů jako na promarněnou příležitost: „*Federace České a Slovenské republiky, to se jevílo jako nejpříjemnější kompromis. My jsme orientačně nechali hlasovat v klubech. Pro tento název byla naprostá většina Slováků a většina Čechů, ale ta většina by se musela upevňovat. Měli k tomu výhrady různé. Pak, když se o tom diskutovalo dále, tak se zvětšovala část těch poslanců, kteří byli ochotni to vzít jako dobrý kompromis. Ale v té chvíli do toho zasáhl Václav Havel svým dopisem a shodil to ze stolu. To je otázka informovanosti. On nás neinformoval předem o tomto kroku. My by jsme tomu asi bývali zabránili, v tom smyslu, že bysme zabránili, aby to sepsul.*“⁹⁹ Prezidentův zásah, který podle Šabaty zabránil přijetí rozumné dohody, byl založen na argumentaci, která měla jistou spojitost s jeho původním projevem, který na půdě parlamentu pronesl před více než dvěma měsíci. Mezi mnoha literárně poutavými obraty zde prezident vyznával svou touhu po životě v republice, která bude rámcem pro sociální spravedlnost a ponese ve své podstatě ideály rovnosti, zatímco znaky jejího momentálního uspořádání v samotném názvu považoval za ponižující pro ty, kteří toto uspořádání nevyznávají. Svou tezi o vytoužené republice uzavřel větou: „*Budoucnost ukáže, zda budeme republikou lidskou, demokratickou, mírumilovnou a prosperující nebo zda jí nebudeme. Tím však, že si dáme do názvu státu ten či onen přívlastek, nezajistíme ještě, že budeme státem lepším, než jsme.*“¹⁰⁰ V tomto kontextu se Havlův odpor vůči jinak politicky schůdnému a snad i rozumnému kompromisu v podobě názvu *Federace České a Slovenské republiky* zdá být pochopitelný, i když argumentace, kterou svůj postoj nakonec obhajoval před nervózními zákonodárci, i svými vlastními politickými partnery, nepůsobila vůbec přesvědčivě. „*Slovo republika z názvu našeho státu vypustit nemůžeme. Nemůžeme se jmenovat Federace České republiky a Slovenské republiky. Rozumní lidé jistě nahlédnou, že je to nesmysl. Federativnost je znak nějakého státního útvaru, nikoli jeho podstata. Republika je tradičně už po 2 tisíce let*

⁹⁷Sněmovní tisk č. 311 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese https://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0311_00.htm

⁹⁸Česká národní rada sice ústavním zákonem č. 67/1990 Sb. schválila nové státní symboly České republiky, jejich nové výtvarné zpracování ovšem dosud nebylo známé a tak nemohlo být o tisku z procedurálních důvodů hlasováno.

⁹⁹SUK, *Labyrintem revoluce*, s. 353.

¹⁰⁰Stenografický protokol o 22. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 23. ledna 1990, k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/022schuz/s022006.htm>

označení jakéhosi státního útvaru, jako třeba monarchie nebo konstituční monarchie nebo podobně.“¹⁰¹ Tato Havlova slova byla v parlamentu přednesena ústy poslance Palouše namísto důvodové zprávy k tisku č. 305, jemuž nejen opticky vévodilo právě slovo *republika* psané s velkým *r*. Vedle této možnosti měli poslanci k dispozici ještě jeden alternativní návrh, který rovněž naznačuje prezidentův přístup k celé záležitosti jako sporu, v němž je třeba taktizovat a zvítězit. Sněmovní tisk č. 348 měl být se vši pravděpodobností jistou pojistkou a prezident Havel jej označil za přijatelnou alternativu. Tento tisk navrhoval změnu názvu státu na *Československá federativní republika* a jeho předkladatelé měli být zformováni právě Havlovým poslancem v parlamentu Michaelem Kocábem. Právě tento krok se nakonec ukázal být fatálním, neboť se vši pravděpodobností nakonec zabránil přijetí prvního návrhu a ukončení pomlčkové války již na nastávající společné schůzi obou sněmoven FS.

Během oněch více než šedesáti dní, mezi prezidentskou parlamentní premiérou a třetím jednacím dnem 26. společné schůze se v česko-slovenské politice událo mnoho důležitých strukturálních změn. Kooptace nebo faktické obnovení politické plurality ovšem jakoby zůstaly pro svou očekávatelnost a samozřejmost v pozadí. Nástup národnostních a kompetenčních témat ve veřejném politickém životě byl ovšem pro mnohé něčím, co si dlouho odmítali připouštět. Během dvou měsíců se změnilo mnohé v komunikaci politických aktérů. Elity OF a VPN musí svou komunikaci stále častěji přenášet mimo přátelská setkání uvnitř svých neformálních občanských hnutí a svou politiku realizovat v rámci byrokratických struktur státních institucí, kde pomalu zjišťují, že profesionální systém procedur a protichůdných ambicí stojí v cestě jejich dosud přirozenému tempu práce. Na Slovensku VPN zažije první veřejnou porážku při vynucování ulic vyžádaných změn a musí si zvyknout na nový politický konflikt, jehož podstata vyhovuje výrazně více jejich dosavadním oponentům. A především se doslova v celé zemi rozhoří pro jedny absurdní a nedůstojný, pro jiné ovšem klíčový spor. Pomlčková válka jako rozepře o znaky a slova, jejich gramatickou podobu i ideový význam do budoucna naznačila, že dvě odlišné společnosti žijící v československém státě sice možná říkají totéž, ale nemyslí totéž.

---

¹⁰¹ Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 28. března 1990, k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026029.htm>

Pomlčková válka v parlamentu

Již jsem zmínil jisté standardizované argumentační vrstvy, které sice v podobných jazykových výrazech deklarují vzájemné souznění, ovšem ve skutečnosti jsou navzájem jen těžko slučitelné. Průběh parlamentní rozpravy, kterou v jistém smyslu vrcholila široká celospolečenská debata o názvu státu, chápu v duchu již nastíněného přístupu k tématu celé práce jako názorný případ tohoto jevu. Poslanci, kteří 29. března 1990 usedli do svých lavic, se pozoruhodně dobře dokázali shodnout na attributech, jež by měl nový název nést. Několik slov, jejichž uspořádání je pro jiné společnosti v československém sousedství zcela samozřejmé, jak v jednom ze svých projevů jízlivě vytkl poslancům prezident Havel,¹⁰² muselo ve své grafické, gramatické a symbolické podobě charakterizovat stát hned v několika ohledech, na nichž poslanci napříč tehdejším názorovým spektrem sdíleli velmi podobné názory. Místopředsedkyně sněmovny národů Blanka Hyková z ČSS, jejíž postoje a politické kroky v celé kauze se postupem času ukázaly být projevem absolutního nepochopení problému, hovořila v rámci rozpravy jako jedna z prvních vedle estetických a jazykových hledisek o pozitivních historických tradicích a hodnotě tradic mezinárodních.¹⁰³ Poslanec Šabata o několik desítek minut před ní vyjádřil pochopení pro neotřesitelnost principu federace i nutnost respektování slovenského požadavku na vyjádření rovnoprávnosti, přičemž dosud nejpřijatelnější návrh v podobě *Federace České a Slovenské republiky* zhodnotil jako tvarem i podstatou složitý a komplikovaný.¹⁰⁴ Zúžený rámeček pro diskusi plénu nabídl hned další řečník, poslanec KSS Anton Blažej, který přesněji definoval určité kolektivní slovenské představy o konkrétním vyjádření této rovnoprávnosti: „*Ktoré kritériá, podľa môjho názoru, by mal ten názov rešpektovať, aby skutočne bol akceptovateľný v zmysle už začatej diskusie pánom Šabatom? Musí skutočne tento názov v prvom rade rešpektovať, že Československo je federatívnou republikou typu územných národných celkov. Ďalej, že Československo je štát dvoch rovnoprávných národov a národností žijúcich na jeho území, že Československo je štát dvoch rovnoprávných republík. Názov by mal byť krátky, mal by mať dlhodobú platnosť.*“¹⁰⁵

---

¹⁰²Ze stanoviska prezidenta republiky Václava Havla.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 28. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026029.htm>

¹⁰³Z projevu místopředsedkyně Sněmovny Národů Federálního shromáždění Blanky Hykové.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026030.htm>

¹⁰⁴Z projevu poslance Sněmovny lidu Federálního shromáždění Jaroslava Šabaty.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026030.htm>

¹⁰⁵Z projevu poslance Sněmovny národů Federálního shromáždění Antona Blažeje.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026030.htm>

Na tom, že název by měl charakterizovat vnitřní státoprávní a národnostní uspořádání s ohledem na historickou tradici, svou podstatou deklarovat demokratický charakter státu a čitelně působit směrem do zahraničí, panoval na plénu konsenzus. Okolo těchto základních témat se rovněž koncentruje drtivá většina užitých argumentů. Přesto k samotnému problému zaujali výše jmenovaní zákonodárci velmi odlišná politická stanoviska. Zatímco Blanka Hyková společně se svými spolustraníky stále ještě usilovala o projednání již dávno nepřijatelného původního Havlova návrhu ve znění *Československá republika* a o necelý měsíc později na samotném sklonku pomlčkové války dokonce za pomoci velmi emotivně laděných výrazů hovořila o hledání záminek pro rozbití státu,¹⁰⁶ poslanec Šabata s oporou v moravisticky laděné argumentaci vyzval k podpoře názvu *Československá federativní republika*. Poslední z uvedených, Antonín Blažej, zase pojmenoval historickou příležitost zbavit se táhlé linie vzájemné nespokojenosti a varující před emocemi, které by mohly nežádoucím směrem ovlivnit předvolební boj, konečně konstatoval: „*Tak si myslím a opakuji: je neopakovatelná příležitost přijat tento název. Obidva názvy vyhovují potřebám aj české, a, myslím, aj slovenské části našich poslanců, a očekávám, že to definitivně uzavřeme.*“¹⁰⁷ Antonín Blažej se mýlil. Oba návrhy rozhodně nebyly přijatelné zároveň pro české i slovenské poslance, ačkoliv se v rámci dlouhé hodiny trávající rozpravy navzájem nepřestali ujišťovat, že tomu tak je. Proměna opozic v československé politice, popsána v předchozí kapitole, se alespoň pro tento případ zdála být dokonána. Rodícím se režimem zavrhaná politická minulost, nebo její občanský a disidentský opak, se staly v tuto chvíli marginálními, a ačkoliv si této skutečnosti ve své řeči všiml například lidovecký poslanec a představitel určitého obrodného proudu v ČSL Miroslav Lajkep,¹⁰⁸ jako reálnější obraz situace by mohla být použita spíše výzva poslance a kandidáta KSS Pavla Bagína. Ten s odvoláním na zástupné procedurální argumenty vyzval komunistické poslance zvolené na Slovensku, aby se necítili být svázáni doporučením svého poslaneckého klubu a hlasovali pro prezidentův návrh obsahující pomlčku. Za nastalé situace, kdy aktéři jednání dostali na výběr ze dvou možností, byly podmínky pro emotivní parlamentní spor dokonale naplněny.

Obě strany, které v celé debatě tvoří vzájemnou opozici, jsou na první pohled

---

¹⁰⁶Z projevu poslankyně Sněmovny národů Federálního shromáždění Blanky Hykové Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026030.htm>

¹⁰⁷Z projevu poslance Sněmovny národů Federálního shromáždění Antona Blažeje. Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026030.htm>

¹⁰⁸Z projevu poslance Sněmovny národů Federálního shromáždění Miroslava Lajkepa. Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026036.htm>

předurčeny podle poměrně jednoduchého klíče: ti, kteří se vyslovili pro původní prezidentův návrh ve znění *Republika česko-slovenská* a ti, kterým byla bližší poslanecká iniciativa v podobě *Československá federativní republika*. Další rozčleňování se však jeví jako více než složité. Ačkoliv většina slovenských poslanců podporovala první jmenovaný návrh a většině české byl zase bližší návrh druhý, národnostní klíč je pro definování stran sporu velmi nespolehlivý. Této domnělé dvojakosti, chápané jako spor Slováků s Čechy a naopak, ovšem propadali sami poslanci, kteří samotnou národnost, občanství, nebo místo nabytí mandátu v mnoha případech považovali za přirozeně zavazující pro postoj k jedné, či druhé variantě. Místopředseda FS ze Strany slobody Mičieta si k vyjádření tohoto rozpoložení vypůjčil slovník, který by svou stylistickou podobou posloužil národně-agitačním účelům jistě stejně dobře i o sto let dříve: „*Naším poslancom a väčšine Slovákov nie je vhodná druhá možnosť pomenovania nášho štátu ako Československá federatívna republika. Vrátili by sme sa o desiatky rokov späť, kedy vládol čechoslovakizmus. Apelujem na národné cítienie a povedomie všetkých slovenských poslancov, aby si uvedomili závažnosť tohto historického momentu, aby sa mohli po návrate na Slovensko priamo pozrieť do očí svojich otcov, ale i svojich detí, aby si uvedomili historickú chvíľu, pre slovenský národ a pokladali pomenovanie štátu nie za formalizmus alebo malichernosť, ale akt vážneho politického významu.*“¹⁰⁹ Personifikace celé národní společnosti v jednotlivce tvořící zastupitelský sbor byla pro průběh parlamentní rozpravy poměrně typická a zkušenosti z dění ve veřejném prostoru posledních týdnů i dlouholeté vzájemné idealizace v kombinaci s předsudky se staly jakoby samozřejmou součástí osobního charakteru jednotlivých zákonodárců přítomných v sále. Kooptovaný poslanec sněmovny lidu Jaroslav Růžička zpoza řečnického pultíku nejprve přiblížil plénu svůj rodinný původ a poznamenal, ve které části Slovenska rád tráví svůj volný čas. Poté se uchýlil k širokému apelu k národům smrsknutým do několika stovek svých kolegů. „*Na druhé straně bych žádal Slováky o toleranci, co se týče toho, protože slovenský národ je daleko senzitivnější než český národ. To, co slovenský národ pociťuje, český národ nepociťuje. Také bych žádal český národ, aby co se týče ekonomických záležitostí, nebral Slovensko jako přívěsek...*“¹¹⁰ Se svou rolí zástupců občanského lidu i národních pospolitostí se poslanci v nové situaci sžili skutečně rychle a ve velké většině jistě věřili v reprezentativnost svých postojů a výroků, třebaže ani jeden z nich nedisponoval mandátem posvěceným

¹⁰⁹Z projevu místopředsedy Federálního shromáždění Igora Mičiety.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026032.htm>

¹¹⁰Z projevu poslance Sněmovny lidu Federálního shromáždění Jaroslava Růžičky.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026037.htm>

demokratickými volbami. Samotné téma je tak nastoleno a aktéři jednání se v celé situaci orientují podle nových kritérií. Ve vztahu k atributům nového názvu republiky se začíná vynořovat několik ustálených argumentačních vrstev, jež sami jejich uživatelé se samozřejmostí chápou jako reprezentativní ve vztahu k široké společnosti. Takto vzniklé symboly, které ať už domněle, nebo skutečně reprezentují široký objem primárních dat vyjádřených v rozhořčených dopisech, veřejných manifestacích a žurnalistických přestřelkách posledních měsíců, se tak v rámci rozpravy mohou navzájem konfrontovat. Výsledek této konfrontace v podobě politického rozhodnutí odhalí kvality československého vládního systému a jeho schopnost uvědomovat si problém, učit se a efektivně rozhodovat.

Ve snaze odůvodnit vlastní postoj a pokud možno co nejdříve ovlivnit hlasování svých kolegů se jako nejzásadnější argumentace jeví takzvaná problematika zviditelňování, která dostává rovněž nemalý prostor v sekundární literatuře věnované pomlčkové válce. Kooptovaný poslanec Jaroslav Lentvorský pojmenoval vnější znaky, jimiž by měl československý stát působit směrem do zahraničí, takto: *„Som presvedčený, že i stanovisko, vyjadrené v návrhu ústavného zákona tak, ako ho navrhuje pán prezident, Republika československá, je už tým, že ho po veľkom zvážení podáva pán prezident, želaním našich národov a vedie nielen v sebarealizácii, k sebaurčeniu, k identite, ale i k veľkej miere zodpovednosti vo vzájomnom spolunažívaní – to by som chcem podčiarknuť – Čechov a Slovákov v jednom suverénnom štáte. V dnešnej dobe, keď sa otvárajú nové možnosti nového života európskych národov, sú tieto atribúty veľkou devízou pre obidva národy. Na to nesmieme zabúdať. Myslím si, že naše národy musia začať myslieť v dimenziách ozaj európskych a tak aj konať.“*¹¹¹ Je zajímavé, že na počátku roku 1990, tedy v době, kdy na evropskou integraci čekají v několika následujících letech její největší úspěchy a je provázena silným idealistickým étosem, lze z pohledu poslance Lentvorského vedle pochopitelného apelu k zodpovědnosti v přístupu k národnostním vztahům považovat za velké devizy seberealizaci, sebeurčení a národní identitu. Ať tak či onak, výzva k myšlení v evropských dimenzích společně s odkazem na hodnotu suverenity jednoho státu ukazuje na jinak mnohem širší snahu sporných stran vtěsnat své požadavky do předem stanovených a kritérií, které měl nový název nést a na nichž panoval konsenzus.

Ve vztahu k Evropě a světu se problematika zviditelňování zmiňuje především v kontextu určitých slovenských nároků na úpravu unitaristicky působícího výrazu Československo. Milan Šútovec považuje takový nárok za v podstatě legitimní a hovoří o

---

¹¹¹Z projevu poslance Sněmovny národů Federálního shromáždění Jaroslava Lentvorského.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026037.htm>

vztahu virtuálního a reálného bytí určitého prvku, který se jen samotným označením jakoby vynoří na světlo a začne skutečně existovat.¹¹² Jako mnohem obraznější ilustrace, která napomůže osvětlení jádra problémů a z něj vyplývajících ambicí slovenských politiků a národoveckých elit, poslouží vzpomínky někdejší velvyslankyně československé federace ve Vídni, Magdy Vášáryové. Ta ve vysílání České televize připomíná, jak ji rakouští diplomaté běžně oslovovali zkráceně jako českou velvyslankyni a jak se s tímto oslovením setkala dokonce dlouhé roky po rozdělení, kdy již sloužila ve slovenských diplomatických službách v Polsku.¹¹³ Chápání složitých federálních a konfederativních státních celků jako národních států nejpočetnějšího etnika není v zahraničí nijak neobvyklé a podle mého názoru lze tento stav věci nějak ovlivňovat jen velmi těžko. Slovenská reprezentace však byla přesvědčena o opaku. Poslanec František Šulka, později aktivní v satelitních organizacích okolo Křesťansko-demokratického hnutí, nastoluje otázku vztahu Slovenska k Evropě a její integraci mnohem přímočařeji: „...na poslednom výbore som dostal otázku od českého kolegu, ako chce Slovensko vstúpiť do budúcej zjednotenej Európy, či samostatné, alebo spoločne s českým národom. Nedá mi, aby som zopakoval odpoveď: Slovensko bude môcť vstúpiť do zjednotenej Európy až vtedy, keď Európa a svet budú o Slovensku vedieť. Do dnešného dňa Európa a svet o Slovensku nevie.“¹¹⁴ Za zmínku stojí, že jmenovaný poslanec ve svém projevu označil za dobré a přijatelné oba návrhy a vysloveně nevyzýval k podpoře pomlčkové varianty. Mohlo by se zdát, že tuto slovenskou ambici čeští poslanci vesměs uznávali a svou alternativu v podobě poslaneckého návrhu považovali za cestu k jejímu uspokojení. Karol Stome, pověřený představením důvodové zprávy k iniciativnímu poslaneckému návrhu, konstatoval oprávněnost požadavku vyjádřit podstatu československého soustátí složeného z České a Slovenské republiky a v zájmu vyhovění takovému požadavku nabízel poslancům prosté rozšíření názvu o slovo *federativní*. Situace byla ovšem poněkud složitější. Všeobecná shoda na potřebě uspokojit slovenské nároky panovala pouze na státoprávní úrovni. Otázka onoho zviditelňování byla totiž v jistém smyslu dvousečná, nebo dokonce trojsečná a mezi českými poslanci panoval silný odpor k zasahování do samotného výrazu Československo v jeho ucelené podobě. Nabízí se úvaha o tom, že české elity angažující se v pomlčkové válce sice jistě samy necítily touhu po zviditelnění, ale jakoby se obávaly ztráty vlastní viditelnosti

---

¹¹²ŠŮTOVEC, *Semióza ako politikum*, s. 197.

¹¹³Rozhovor s Magdou Vášáryovou v rámci vysílání České televize, *Česko-slovenský rozchod*, k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10101491767-studio-ct24/212411034000182-cesko-slovensky-rozchod>

¹¹⁴Z projevu poslance Sněmovny národů Federálního shromáždění Františka Šulky. Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026035.htm>

spjaté se starým názvem. Poslanec Michal Malý se v rozpravě uchýlil k metafoře vycházející ze zvláštního vztahu, který český člověk chová k jednomu ze svých tradičních průmyslových podniků. „*Musíme však brát zřetel i na naše postavení i jméno ve světě. Připomeňme si dobu, kdy závody Škoda, dodávající své výrobky do celého světa, byly přejmenovány na závody V. I. Lenina. Tato změna měla okamžitě negativní dopad na naše mezinárodní obchodní vztahy, a tak se světoznámé jméno muselo vrátit na své místo.*“¹¹⁵ Jakoby něco přirozeného a úspěšného mělo být v tuto chvíli ohroženo vnějším nesmyslným a nerozumným zásahem, který všechno zhatí až do chvíle nápravy. O vážné renesanci pojmu Československo, nesmazatelně vrytého v evropském povědomí, ostatně ve své důvodové zprávě hovořil i Karol Stome.¹¹⁶ Pro doplnění by snad bylo vhodné znovu připomenout řečníky zmíněné v samotném úvodu. Blanka Hyková ve svém čechoslovakisticky laděném projevu vyjádřila obavu z ústupu od pojmu Československa nerozděleného pomlčkou, jak sama řekla „*prostě z ničeho nic,*“¹¹⁷ a situaci navíc dál komplikoval například poslanec Šabata, jenž vnesl do celé věci nepřehlednou moravskou otázku, když kolegům svými slovy zprostředkoval odpor, který v tavním prostředí vyvolává samostatně stojící slovo Česko.¹¹⁸ Ačkoliv iniciativa i priorita při prosazování nároku na zviditelnění pocházela nepochybně ze Slovenska, lze toto zásadní téma pomlčkové války podle mého názoru chápat i šířeji, než jako prostý požadavek, kterému se druhá strana zdráhala vyhovět. Pokud Milan Šútovec hovořil v obecných pojmech o identifikaci označovaného s označením jako podmínce jakékoliv snahy pojmenovávat, týkala se tato citová touha Čechů, a v jistém smyslu Moravanů, stejně tak jako Slováků.

Všeobecně deklarovaná shoda na nutnosti vyjádřit státoprávní podobu v názvu a neustále opakovaná ochota ke kompromisu tak sama o sobě nenesla příliš velkou naději na dohodu. V otázce vztahu názvu státu a mezinárodního vnímání jeho vnitřních kvalit se za rétoricky deklarovanou shodou na nutnosti vyjádřit rovnoprávnost dvou státoprávních subjektů neskrýval žádný skutečný společný styčný bod. Požadavek zviditelnění jedné strany nebylo možné uspokojit tak, aby druhá strana v této věci sama neztratila. A tak pokud se množina rozličných primárních informací sdružujících třeba jen prostý povzdech nad

---

¹¹⁵Z projevu poslance Sněmovny lidu Federálního shromáždění Františka Malého.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026034.htm>

¹¹⁶Z projevu poslance Sněmovny národů Federálního shromáždění Karola Stomeho.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026030.htm>

¹¹⁷Z projevu poslankyně Sněmovny národů Federálního shromáždění Blanky Hykové

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026030.htm>

¹¹⁸Z projevu poslance Sněmovny lidu Federálního shromáždění Jaroslava Šabaty.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026030.htm>

nepříjemnou zkušeností z nechtěné záměny slov *český* a *československý* v blízkém zahraničí přeměnila ve vrcholném místě vzniku politického rozhodnutí v symbolickou argumentaci zviditelňování národa před světem, nebylo již cesty zpět. Jestliže Deutsch ve své teorii hovoří o schopnosti vytvářet společné symboly, jejich interakci a vyhodnocování jako o znaku společenské integrity, nalézáme v tomto případě jev zcela opačný. Symbolika, kterou obě strany nabízejí, vychází ze zcela odlišných zvyků řeči, kulturní paměti i interpretace zkušeností každodenního dění ve veřejném životě. Neexistují tudíž žádné nástroje k tomu, aby tyto strany společně chápali své ideje, ačkoliv jsou navzájem přesvědčeny, že si rozumí.

Rád bych v tomto bodě upozornil na Deuschovo pojetí *hranic ve vztahu k autonomním organizacím v politickém životě*. Autonomní organizace a jejich meze lze popsat na základě kvalit v jejich komunikaci, kde by mezi členy takovéto organizace měla být rychlost a efektivita vyšší, než mezi nečleny. Z tohoto pohledu sledujeme na výše uvedeném příkladě slabou soudržnost jakési domnělé „československé autonomie,“ která kontrastuje se silně soudržnou autonomií českou a slovenskou. Vzhledem k faktu, že další zcela zásadní argumentační vrstvou celé rozpravy byly různé odkazy na historické zkušenosti československého státu a jejich souvislosti s řešením nastalého problému, doplňují text o slova Wolfganga Deutsche. „*Ať už je její fyzická forma jakákoliv, je paměť podstatnou náležitostí pro jakékoliv delší fungování autonomie. Vskutku bychom mohli definovat autonomii nad prostou úrovní zpětné vazby jako zpětné dodávání dat z nějaké formy paměti a tedy z minulosti do tvorby nynějších rozhodnutí.*“¹¹⁹ Pomyslný organismus politického rozhodování tedy nejen shromažďuje, zpracovává a vyhodnocuje informace, ale zároveň si je i sám pamatuje. Symboly, které jsou zpětně vyvolávány z paměti rozhodovacího systému, jsou tedy plnohodnotným tokem dat, který doplňuje již známé symboly získané ze svého působení v přítomnosti. Rozvíjení více oddělených pamětí je dalším zásadním faktorem při sledování procesu odlučování a vydělování navzájem vnějších oblastí v kdysi sdružené autonomní organizaci. Data takto pojaté paměti užívaná v procesu politického rozhodování jsou stejně tak jako ostatní informace v komunikačních kanálech podřízeny určité selektivitě. Některá z těchto dat jsou za určitých okolností nepřijatelná a tedy pro politický systém i nezjistitelná. Stav neprůchodnosti je často zapříčiněn situací, kdy informace uložená v paměti naráží na představy jinak široce akceptované společností. V průběhu vyjednávání o názvu státu nalézáme několik ilustrativních příkladů, které nastíněnou tezi napomáhají osvětlit.

Konstrukce o tradiční hodnotě a historické oprávněnosti pomlčky v názvu československého státu nabyla mimo jiné silné legitimacy i díky záštitě, kterou ji na stránkách

---

¹¹⁹DEUTSCH, *Nervy vlády*, s. 303.

Verejnosti propůjčila politická autorita historika Milana Zemka. Průběžně se představa o základních historických dokumentech z časů vzniku společného státu objevila například ve stanovisku slovenských historiků ke státní symbolice a názvu státu a v nekonečné lince rozličných historických reminiscencí provázela i samotnou rozpravu v parlamentu. V projevu prezidenta Havla, který poslanci vyslechli o den dříve, zaznělo krátké připomenutí Pittsburské dohody jedním dechem spojené s odmítáním podobných odsudků vůči tehdejšími zakladatelským elitám první republiky, tak jak to po něm předvedl poslanec Igor Mičieta, který v rámci svého projevu představil onu historickou pomlčkovou křivdu takřka v úplnosti: *„Napravili by sme tým pravdepodobne vykonštruovaný nesprávny preklad názvu štátu v jeho rodnom liste, tj. autentickom francúzskom a anglickom znení mierovej zmluvy zo dňa 28. 6. 1919 uzavretej vo Versailles. Zmluvu podpísal prezident Masaryk ako ‚Le president de la Tchéco-Slovaquie.‘ Názov Česko-Slovensko, ako vieme, bol prvý krát zakotvený vo Versailleskej dohode. Pittsburská dohoda, uzavretá 30. mája 1918, sa písala ako česko-slovenská dohoda a bez výhrad sa písal názov budúceho štátu Česko-Slovensko. Prvý spoločný odbojový orgán sa volal Česko-slovenská národná rada. Prvé poštové známky a kolký Česko-slovensko so spojovníkom. Lenže v ústave, ktorú prijalo Revolučné Národné zhromaždenie 29. augusta 1920, začína táto ústava slovami ‚My československý národ...‘ sa stratil nielen slovenský národ, ale aj spojovník medzi Česko a Slovensko.“*¹²⁰ S připomenutím výše uvedené teze o snahách jednotlivých poslanců naroubovat své představy na očekávanou argumentaci protistrany by bylo vhodné se krátce vrátit k důvodové zprávě poslance Karola Stomeho. Na samotném počátku celé rozpravy bylo parlamentu nabídnuto toto vyrovnání se s dobře předvídatelnou snahou slovenských kolegů hledat oporu v historických dokumentech z exilové éry a prvních poválečných let. *„Podle Česko-Slovenské dohody uzavřené v Pittsburghu v květnu 1918 představitelé slovenských a českých organizací schválili program spojení Čechů a Slováků v samostatném státě z Českých zemí a Slovenska s tím, že česko-slovenský stát bude republikou s demokratickou ústavou. Toto našlo své konečné vyjádření ve federativním uspořádání našeho státu, složeného z České republiky a Slovenské republiky.“*¹²¹ Federativní uspořádání je potom na půdě takto položené argumentace dostatečně vyjádřeno navrhovaným názvem *Československá federativní republika*, která se tak v očích podporovatelů tohoto názvu stává rozumným kompromisem, vycházejícím vstříc

¹²⁰Z projevu místopředsedy Federálního shromáždění Igora Mičiety.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026032.htm>

¹²¹Z projevu poslance Sněmovny národů Federálního shromáždění Karola Stomeho.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026030.htm>

slovenskému požadavku.

Předpoklad o tom, že tradiční a historický základ pro pomlčkovou variantu je třeba hledat v zakladatelském období Československa, byl správný a mezi slovenskými poslanci nalézáme celou řadu stop, které napovídají, že šlo o rozšířenou strategii. Neustálé zdůrazňování podpisu prezidenta Masaryka pod textem Pittsburské dohody, které se nepřestává v jednotlivých projevech opakovat, napovídá, že účastníci debaty si uvědomovali jasnou a kategorickou neprůchodnost jiné a v mnoha ohledech praktičtější historické konstrukce. Bylo zcela zřejmé, že zmiňovat v roce 1990 na půdě československého federálního parlamentu pravděpodobně nejdůležitější historický dokument obsahující pomlčku v názvu státu, tedy ústavní zákon o autonomii Slovenské země z 22. listopadu roku 1938, nemohlo být dobře zvolenou cestou politického vyjednávání.¹²² Ideový rámec, v jehož hranicích fungovaly komunikační kanály přechodného období, by jistě neumožnil přeložení podobné interpretace do takových rétorických symbolů, které by slovenskému požadavku dobře posloužily. Jisté signály, které celé debatě v tomto ohledu jasně vytyčovaly hranice, se v rozpravě ojedinele přece jen objevily. Například poslanec Miroslav Lajkep sice citoval společenskou organizaci stojící mimo parlament, ovšem jinak jasně ukázal své chápání národních společností jako entit kolektivně odpovědných za své jednání v minulosti a navíc velmi přímočaře naznačil, které hodnoty si s tímto citlivým tématem spojuje: „*Než bych si vymýšlel, ocituji niekoľik slov z provolání, ktoré vydal jakýsi klub na ochranu českého národa. Cituji: ‚Slováci opäť rozdeľujú Československou republiku, jako to provedli 14. 3. 1939 klerofašista Tiso a Hlinka.‘ Mimochodem v té době byl Hlinka již mrtev. Ano, řekněme si, rozbili republiku, tu republiku, která jim v posledních hodinách zachránila celou existenci. Tu Masarykovu republiku, která přinesla tolik dobrého nám i jim. Položme si ale otázku: A co my, Češi, my jsme bez viny?*“¹²³

V přístupu k interpretaci historických událostí tehdy v každém případě panovala jistá kritéria informační propustnosti, která vymezovala hranice možného a nemožného a to zdaleka nejen ke slovenské otázce, jak ukazuje například velmi samozřejmé vyjádření poslance Petra Tomana, který do 72-leté historie kategoricky zasadil roky společných proher 1939 a 1948 a k nim zase roky společných vítězství 1945 a 1989, avšak bez jakéhokoliv

---

¹²²Ústavní zákon o autonomii Slovenské země je uveden slovy: „*Národné zhromaždenie vychádzajúc z toho, že Česko-Slovenská republika vznikla zhodou suverénnej vôle dvoch rovnoprávných národov, že slovenskému národu v Pittsburskej dohode, ako aj v iných zmluvách a prejavoch, domácich i zahraničných, zabezpečená bola úplná autonómia a vedené snahou uzmiernenia slovenského a českého národa v duchu žilinskej dohody, uznáva sa na tomto ústavnom zákone.*“ Ústavní zákon č. 299/1938 Sb.

¹²³Z projevu poslance Sněmovny národů Federálního shromáždění Miroslava Lajkepa.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026036.htm>

prostoru tento rámec relativizovat.¹²⁴ Pokud po něm o chvíli později výše zmíněný Miroslav Lajkep položil od základu sporně položenou otázku ve smyslu Čechů a jejich viny na společné temné minulosti, většina vstřícnosti, které se od něj tomto ohledu mohli slovenští zákonodárci dočkat, byla rovněž podmíněna jakousi ideovou selektivitou v paměťových informačních tocích. Pokusím se ilustrativně navázat tam, kde jsem poslance Lajkepa opustil: *„Ani na tom ne, když pod vedením tehdejší KSČ v roce 1947 provedli onu generálku na ‚Vítězný únor‘ a jako pokusné morče se hodilo tehdy Slovensko. Jak víte, ve volbách v roce 1946 nedostali komunisté na Slovensku ani jednu třetinu hlasů, a protože je slovenský národ nepodporoval, zbylo jim to jediné, v čem byli mistři, co provedli. Teroristický nátlak. A tento nátlak byl veden z Čech a podpořen většinou tehdejší vlády, jejíž předseda se jmenoval Klement Gottwald.“*¹²⁵ V úvodu kapitoly jsem zmínil sklony poslanců spojovat ustálené idealizace i předsudky se politickým charakterem svých kolegů v přítomnosti. V hodnocení únorového vývoje česko-slovenských vztahů naopak panuje všeobecné odmítání tohoto období, které je dobře patrné i v tomto vnitřně poněkud napjatém projevu, kdy rétoricky položená otázka po „naší vině“ je nakonec přece jen zodpovězena třetí osobou množného čísla: *„zbylo jim to jediné, v čem byli mistři, co provedli.“* A tak všechny uznané „kolektivní prohřešky“ ve vztahu ke Slovákům nakonec zůstávají opět něčím vnějším a ve vztahu k řečníkovi cizím. Historické okolnosti vzájemných vztahů jsou v každém případě další argumentační vrstvou, která sice ukazuje oboustrannou snahu pracovat se společnými hodnotami a tradicemi, avšak v konečném důsledku není úspěšná a to navzdory snahám zejména slovenské části zákonodárců vyhovět ve své argumentaci určitým nezpochybnitelným interpretačním rámcům společné historie.

Společný základ pro ucelenější chápání zkušeností československého státu z minulosti v podstatě neexistuje, ačkoliv si to řada tehdejších řečníků odmítala připouštět. Informace uložené kdesi v pomyslné paměti politického organismu zároveň plní i roli jistých mezních signálů. Ty zprostředkovávají systému vědomosti o zkušenostech z vlastního chování v minulosti a pomáhají předcházet chybným rozhodnutím. Tím, že federální politická struktura v podstatě postrádala společný základ pro vnímání své historie, scházela jí i jednoduše představa o těchto mezních signálech. A tak zatímco komunistický poslanec Mohorita, nebo například člen hnutí Obroda Jičínský jako jedni z dlouhé řady českých poslanců v rámci

---

¹²⁴ Z projevu poslance Sněmovny lidu Federálního shromáždění Petra Tomana.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026032.htm>

¹²⁵ Z projevu poslance Sněmovny národů Federálního shromáždění Miroslava Lajkepa.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026036.htm>

vyjednávání o pomlčce varují ve svých projevech před nebezpečím nacionalismu,¹²⁶ jejich kolega a pozdější vysoce postavený politik HZDS Hvězdoň Kočtúch hovořil o historických zkušenostech ze zcela jiné perspektivy a nabídl vlastní představu o zkušenostech minulosti, jichž je třeba se vyvarovat. „*My, Slováci, pristupujeme teda k názvu československého štátu, k federácii, z tohto historického kontextu. Je také porekadlo, že iba hlupák sa potkne dva razy na tom istom pníku. Pokusov riešenia v tom historickom 150 ročnom období bolo celkom päť. Nejde ani o nacionalizmus, ani o separatizmus. Ide o bohatstvo národnej identity oboch našich národov.*“¹²⁷ Slovenský nacionalismus, čechoslovakismus, socialismus, a řada dalších pojmů užívaných jako rétorické symboly, které jednotliví poslanci lovili z paměti československého státu tak nebyly vždy spojovány s podobným obsahem a nebyly jako historické zkušenosti posuzovány z podobných výchozích pozic. Práce s historickou argumentací tak opět poukazuje na slabou integritu a neschopnost obou stran sporu sdílet společné ideje.

Projev poslance Kočtúcha je zajímavý i z jiného pohledu. Představuje totiž určitý krajní případ jiného fenoménu provázejícího celé jednání. V touze hledat autority a odvolávat se na ně Hvězdoň Kočtúch zmínil vedle nejčastěji jmenovaného Václava Havla třeba Karla Čapka, Milana Kunderu nebo dokonce Williama Shakespeara, přičemž nešetřil impozantními přídomky jako *velký Čech*, *velký dramatik*, nebo *mocný filozof*.¹²⁸ Snaha opírat oprávněnost svého postoje o určitou vnější autoritu je tou nejčastěji se opakující argumentací, kterou můžeme v rámci jednání sledovat. Tomu, aby se poslanci mohli odvolávat především na prezidentovu autoritu, vyšel poněkud vstřícný sám Václav Havel tím, že se ústy poslance Michaela Kocába přihlásil i ke druhému návrhu původně chápanému jako poslanecká iniciativa.¹²⁹ Odkazy na autoritu Václava Havla jsou tak časté, že je lze jen těžko poměřovat nějakou česko-slovenskou perspektivou a mají mnohdy dosti kuriózní podobu. Sám poslanec Kocáb například plénu pohrozil větou: „*A nebo by snad někdo chtěl, aby se prezidentovi,*

---

¹²⁶Z projevu poslance Sněmovny lidu Federálního shromáždění Vasilu Mohority.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026031.htm>

Z projevu Předsedajícího místopředsedy Federálního shromáždění Zdeňka Jičínského.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026037.htm>

¹²⁷Z projevu poslance Sněmovny národů Federálního shromáždění Hvězdoně Kočtúcha

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026036.htm>

¹²⁸Tamtéž.

¹²⁹Z projevu poslance Sněmovny lidu Federálního shromáždění Michaela Kocába.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026034.htm>

kterého máme všichni tak rádi, po čtyřech měsících rozpadla republika pod rukama? “¹³⁰
Přítomní zákonodárci se na prezidenta republiky a jeho postoj k celé záležitosti odvolávají i
vysloveně patetickými projevy, které jej častují například vlastnostmi šachového velmistra,¹³¹
a pravděpodobně nejdále v tomto ohledu zašel Jozef Bakšay, když prezidenta charakterizoval
jako absolutní autoritu, přičemž si propůjčil více než odvážné připodobnění. „*Je to človek,*
ktorý za nás trpel, ktorého čistá duša a humanita spôsobilá, že celý svet sa na nás díva
inak.“¹³² Potřeba opírat svá tvrzení o vnější autority se rozhodně neprojevovala pouze oslavou
Václava Havla, Tomáše Garrigua Masaryka a jiných osobností. Různé autority provází v
podobné míře v podstatě celou diskuzi, v jejímž rámci se řečníci odvolávají například na
pravopisné slovníky a ostatně i samotná historická argumentace opřená o originální znění
původních zakladatelských dokumentů československého státu je stejně tak odvoláváním se
na určitou autoritu. V takto široké míře jde o jev poměrně zajímavý a znovu nás přivádí k
Deutschově pojmovému aparátu. Ten autoritu v komunikaci chápe jako určitou preferenci při
zacházení s informacemi, kdy rozlišuje vnější a vnitřní autoritu zprávy. Vnější autoritu má
taková zpráva, která pochází z preferovaného zdroje, vnitřní autorita je potom odvozena ze
samotného obsahu zprávy. „*Obecně se zdůrazňuje vnější autorita, není-li času pro hodnocení*
vnitřních hodnot jejích zpráv, jako za stavů nouze, nebo ve vojenských situacích; nebo v
případech, kdy takové hodnocení by bylo příliš nákladné co do zdrojů; nebo kde se očekává,
že příjemci vzhledem ke své nevědomosti nebo kulturním či sociálním předsudkům nebudou s
to tyto hodnoty ocenit; nebo konečně, a to v politice není vzácné, v případech, kdy se tyto
hodnoty zdají být pochybnými, a to někdy i původcům těchto zpráv samým.“¹³³ Zejména
poslední dva jmenované případy jsou pro vyjednávání o názvu státu příznačné. Snaha
poslanců pracovat s autoritami, o nichž předpokládala, že budou pro druhou stranu závazné,
mohla pramenit z toho, že samotná vnitřní autorita celého sporu a podstata debaty, tedy název
státu obsahující pomlčku, nebo název bez této pomlčky, nevycházela ze sdílených hodnot.
Snad proto, že vnitřní a obsahová autorita požadavku na pomlčku byla pro celou řadu
poslanců pochybná, se jejich kolegové prosazující toto řešení uchýlili k okázalému
odvolávání na vnější autority s přídomky velkých Čechů, mocných filozofů a šachových

¹³⁰Z projevu poslance Sněmovny lidu Federálního shromáždění Michaela Kocába.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k
dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026033.htm>

¹³¹Z projevu poslance Sněmovny národů Federálního shromáždění Miroslava Lajkepa.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k
dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026036.htm>

¹³²Z projevu poslance Sněmovny lidu Federálního shromáždění Jozefa Bakšaye

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k
dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026032.htm>

¹³³DEUTSCH, *Nervy vlády*, s. 272-273.

velmistřů.

Zpochybňování smyslu a tedy i vnitřní autority celé pomlčkové problematiky je posledním velkým tématem provázejícím celou rozpravu. Zároveň je toto zpochybňování úzce propojeno s problematikou preferencí jednotlivých zpráv. Deutsch hovoří o nedostatku času pro hodnocení vnitřního obsahu zprávy ve stavech nouze, nebo v případě vojenských situací. Troufám si říci, že jistou podobnost s tímto stavem nalzáme i při práci FS v přechodném období. Agenda, kterou museli poslanci na svém jednání zpracovat, byla obrovská a celá situace jistě naplňuje představy o přetíženém komunikačním kanále, který musí zprávám a symbolům, s nimiž pracuje přisuzovat neustále určité priority. K ilustraci tohoto jevu jsem vybral projev slovenského občanského a ekologického aktivisty Juraje Mesíka, který stejně tak jako mnoho jiných vyzýval k tomu, aby byl spor rychle vyřešen a aby tak byla pozornost věnována důležitějším a závažnějším problémům: *„V čase, kedy sa naša ekonomika nachádza vo veľmi ťažkej situácii, kedy naše lesy masovo hynú na Slovensku i v Čechách, kedy sú naše rieky mŕtve stoky na Slovensku i v Čechách, kedy sú deti oboch národov choré a ľudia predčasne umierajú, kedy sa rozpadá naše kultúrne historické dedičstvo, je neprípustné ďalšie predlžovanie tejto diskusie. Našou vrcholnou úlohou je obhajovať záujmy našich národov; dnes ide predovšetkým o ich existenčné záujmy.“*¹³⁴ Spor o to, zda je jednání o názvu státu vůbec vhodnou agendou, jejíž vnitřní význam a hodnota odpovídá ostatním úkolům, které před zákonodárným sborem stály, byl velmi rozšířen a opět nelze jednoznačně říci, že by se odmítání „pomlčkové války“ jako celku týkalo především českých poslanců. Naopak jde pravděpodobně o nejnázornější příklad, na němž lze ilustrovat, že strany tohoto sporu vycházely i z jiných, než čistě národně definovaných politických motivací. Vráťím se naposledy k poslanci Igoru Mičietovi ze slovenské Strany svobody, který naopak označil celou záležitost za „*akt vážného politického významu.*“¹³⁵ Milan Šútovec se o jmenovaném řečníkovi a širších okolnostech jeho politického působení vyjádřil velmi tvrdě: *„Jedna z takých malých parazitických strán, Strana slobody (SSl), sa pred zapnutými kamerami pokúsila vystúpiť zo svojej posttotalitnej bezvýznamnosti až ničoty, prejavom jedného z nových podpredsedov FZ Igora Mičietu. Ak Strana slobody nechcela, aby sa dosiahla nejaká dohoda s českou reprezentáciou – a je otázne, čo vlastne chcela – potom*

---

¹³⁴Z projevu poslance Sněmovny národů Federálního shromáždění Juraje Mesíka

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026035.htm>

¹³⁵Z projevu místopředsedy Federálního shromáždění Igora Mičiety.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 29. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026032.htm>

zvolila správnou taktiku.“¹³⁶ Otázka toho, proč byla československým politickým systémem, který se musel vypořádávat s velmi vážnou agendou rekonstrukce liberální parlamentní demokracie, přisouzena právě sporu o název státu tak vysoká preference by mohlo být tématem pro další analýzu i z pozic nastíněné komunikační teorie. Jistý směr pro další úvahy nabízí například James Krapfl, který upozorňuje na spojitost mezi snahou demokratizovat strukturu řízení podniků a naznačuje posun od sociálních otázek k národním. Takové kategorie měly později ustavovat jakousi „novou společnost.“¹³⁷

---

¹³⁶ŠÚTOVEC, *Semióza ako politikum*, s. 289.

¹³⁷ James KRAPFL, *Revoluce s lidskou tváří: politika, kultura a společenství v Československu v letech 1989-1992*, Praha 2016, s. 265.

Závěr

Pro společnost, která neměla zkušenosti s demokracií vyjádřenou parlamentním životem, bylo nepřijemným překvapením, že takto pojatá vláda lidu není vždy estetická a reprezentativní. Pomlčková válka byla v tomto ohledu novou a tvrdou zkušeností. Ostatně ani prezident Havel si v projevu, kterým se pokusil přimět poslance k podpoře své druhé iniciativy, nedokázal odpustit několik jedovatých poznámek, na které jsem v rámci předložené práce již upozornil. „*Jak víte, Rumunsko, Polsko a jiné země byly schopny se dohodnout na novém názvu svého státu ze dne na den. My však toho schopni nejsme a já se pokusím na vás apelovat v tom smyslu, abyste zítra ráno odhlasovali - nejraději jednomyslně - nový název našeho státu.*“¹³⁸ Z takto formulovaných slov vyznívá cosi více, než jen apel. Zároveň jde o projev jakési rozčilené lítosti nad právě prožitou zkušeností. Nad ztrátami, kterým se tehdejší aktéři mohli, ale nedokázali vyhnout. Prezident ostatně první část svého projevu uzavřel s hořkostí a větou jednoduchou. „*Stalo se.*“¹³⁹

Jistě lze okamžitě argumentovat tím, že Rumunsko, ani Polsko nebyly federálními státy, že jejich vnitřní uspořádání bylo s československými podmínkami nesrovnatelné, že okolnosti pádu komunistického režimu byla v obou zemích zcela odlišná a jen těžko by bylo možné se proti takovým námitkám stavět. Vnímáme-li ovšem politické systémy i jejich práci pohledem, jenž problematizuje jejich schopnost předcházet chybná rozhodnutí z minulosti, zpracovávat informace, uvědomovat si limity své moci a díky tomu efektivně rozhodovat, potom lze na přirovnání prezidenta Havla přistoupit a uvažovat o něm. Pokud vezmeme v potaz Deutschovo pojetí politické komunikace jako kvality, kterou lze zkoumat a měřit, potom jsou jakési československé měsíce v porovnání s rumunskými a polskými dny, strávenými nad v podstatě stejným rozhodnutím, reálnou ztrátou a projevem poruchy v rozhodovacím aparátu země. Z této pozice jsem vycházel i já ve své snaze analyzovat a uvést do vhodného kontextu jeden ze zásadních pramenů pro období pomlčkové války.

Alespoň zlomek z celého komplexu institucionálních, kulturních hospodářských problémů, spojených s necelými sedmi desítkami let života ve společném státě, jsem se pokusil vyjádřit sledováním některých jevů v parlamentním životě předlistopadové Československé republiky. Jisté napětí mezi teoretickým vnímáním pozice zákonodárského sboru v ústavě a jeho reálného postavení převodové páky nedemokratického režimu, považuji za zajímavé vzhledem k relativně rychlé emancipaci FS v první polovině roku 1990. Petr

---

¹³⁸Ze stanoviska prezidenta republiky Václava Havla.

Stenografický protokol o 26. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů ze dne 28. 3. 1990 k dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026029.htm>

¹³⁹Tamtéž.

Roubal nazval tento proces pojmem *sebeaparlamentarizace*. Na jeho počátku sleduji jistou podřízenost parlamentu ve vztahu k vládě a především k osobě prezidenta, kterou zároveň chápu vzhledem k předchozímu postavení celé instituce jako projev určité setrvačnosti. Neúspěch Václava Havla ve snaze pokračovat v takto nastaveném vztahu vrcholných orgánů ústavní moci je zároveň jakousi pověstnou rozbuškou pomlčkové války, kdy je na politickou scénu nejen přivedena nová agenda národnostních vztahů, ale mění se i vztah prezidenta k zákonodárnému sboru. Doba, kdy mohly být politické spory řešeny v rámci občanských hnutí na neformálních setkáních ve sklepeních divadel, skončila a tím jak velcí aktéři revoluce postupně obsazovali ústavní funkce, se mnohdy z osobních diskusních sporů jednotlivců staly politické spory institucí. Jako epizodní příklad tohoto jevu poslouží zájem o oboustrannou animozitu Zdeňka Jičínského a Václava Havla, která se objevuje nejen v jejich osobních vyjádřeních, ale později se projeví i v postoji FS k historicky první zákonodárné iniciativně prezidenta republiky. Poměrně sebevědomou a stále častější snahu obhajovat vlastní ústavní kompetence sledujeme na celostátní a především i na republikové úrovni. Právě tyto momenty v celém tématu nastolují otázku vztahu mezi určitou kvalitou komunikace politických aktérů a podobou institucí, v nichž pracují. Poměr SNR a slovenské vlády vzhledem k centrálním orgánům se v určitých chvílích stává vysloveně konfrontačním. To sice vzhledem k historickým okolnostem popsaným v první kapitole není ničím novým, ovšem kompetenční spory jsou zejména na Slovensku v přechodném období spojeny i s jistým přeskupováním sil na politické scéně, což celému procesu přikládá specifický význam. Politici starého režimu, nebo slovy Jiřího Suka *revolucionáři poslední hodiny*, uvítali novou nacionálně laděnou tematiku, která úspěšně konkurovala dosud dominující politické opozici demokratů a komunistů stojících proti nim. Tak se některé osobnosti dostaly z politické defenzivy a převzaly iniciativu.

Chápání pomlčkové války jako česko-slovenského sporu jistě nelze úplně opustit. Za zvážení ovšem stojí i její interpretace jako zápasu o politickou iniciativu mezi rodícími se revolučními elitami, nabízející étos liberální demokracie, a jejich protějšky vycházející z nacionalistických pozic. Interpretace období listopadové revoluce a transformace často vedou k nechtěným konspirativním úvahám a i v tomto případě bych rád varoval před přímočarým a zjednodušeným chápáním situace, které by napovídalo, že komunisté se v podstatě udrželi u moci a to pouze díky nové nacionalistické rétorice. Tito lidé nemuseli mít z polistopadového pohledu problematický politický profil, a ačkoliv podpora národně orientovaného programu na Slovensku v této fázi nebyla nijak velká, vycházela přece jen z mnohem širší základny tvořené různými občanskými spolky a vznikající SNS. Právě tyto struktury postupně dokázaly

navázat komunikační vazby se špičkami slovenských republikových institucí a ve sporu o vliv hrát roli důstojného protivníka VPN. Národnostní a kompetenční spory postupem času komplikují a nakonec i zablokují politické rozhodování na centrální úrovni, což vede k odlivu moci směrem k republikovým orgánům. Tuto všeobecně přijímanou tezi v jejím významu potvrzují a zároveň poněkud rozšiřují o skromnou analýzu komunikace poslanců ve FS.

Na jejím počátku byla nalezena zajímavá shoda na kritériích, která měl nový název státu mít a základní předpoklad pro plodnou a efektivní diskuzi se tak zdál být naplněn. Postupně však byly odhalovány stále hlubší a hlubší odlišnosti. Rozdílné chápání minulosti, symboliky, autorit i priorit poukazovalo na fakt, že navzdory neustálému zabezpečování o vzájemném pochopení neexistuje reálná schopnost nalézt uspokojující kompromis a rozhodnout. Snaha vyložit své stanovisko za pomoci takových hodnot, které by protistrana sdílela, byla jistě v mnoha případech upřímná, a přesto sledujeme jasné vydělování dvou autonomních politických systémů, které mají navzájem velmi odlišné základy. V několika případech jsem se zároveň pokusil ukázat, jak rychle jednotliví zákonodárci znovu přijali v těchto oddělených autonomiích své nové politické role. Ty sice nemusely být vždy odvozeny od jednoduché skutečnosti, zda je dotyčný poslanec etnický Čech anebo Slovák, ale upevnění takto pojmenovaného způsobu politické profilace je jinak jednoznačné. Dvě strany parlamentní konfrontace v pomlčkové válce podle mého názoru reprezentovaly i jiné politické spory, než jen ty národnostní, a o to více se postupně ve své argumentaci vzdalovaly. Cítím v tomto ohledu určité napětí mezi navenek deklarovanou snahou hájit v různých otázkách národní zájmy a skrytým zápasem o politickou iniciativu. Elitám vzešlymi z revoluce se objevil konkurent oblečený v národním hávu, na jehož pravidla hry bylo časem nutné přistoupit. Protože nalezení konsenzu a efektivní rozhodování je na celostátní úrovni kvůli existenci dvou vydělených komunikačních oblastí stále těžší a těžší, začnou se klíčové body řízení přesouvat tak, aby byla efektivita co nejdříve nalezena. Další velkou česko-slovenskou politickou kauzou, navazující na pomlčkovou válku se tak stane spor o kompetenční zákon, v jehož rámci se pomyslný politický organismus pokusí nové realitě přizpůsobit. Přesun stále většího podílu moci na republikovou úroveň, kde jsou podobné komunikační překážky o poznání menší, je logickou snahou celého systému o odstranění právě zjištěných problémů. Československá reprezentace se pokoušela nalézt takové nastavení společných institucí, které by sneslo tyto znovu objevené a stále se prohlubující komunikační rozdíly, dokud celý proces nenalezl svůj vrchol v rozdělení státu. Rozhodnutí předsedů vítězných stran z voleb roku 1992 nevstoupit do Federální vlády a upřednostnit pozice premiérů České a Slovenské republiky tak může být mimo jiné chápáno i jako snaha vybrat si pro svou politickou práci takové

instituce, kde bude snadnější sdílet ideje, komunikovat a rozhodovat. Jsem přesvědčen o tom, že vztah politické komunikace a institucí je založen na vzájemném působení. Samotné rozhodování ve věcech veřejných není pouze rámcově ohraničeno limity, které mu udává podoba institucí. Na případě pomlčkové války a jejího kontextu jsem se pokusil ukázat, že kvality v politické komunikaci mohou měnit charakter těchto rámců.

Bibliografie

Primární literatura a elektronicky dostupné zdroje

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu. K dispozici 24. 4. 2016 na adrese <http://www.psp.cz/eknih/index.htm>

KOCIÁN, Jiří (red.). *Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989*. Praha 2006. K dispozici 24. 4. 2016 na adrese

http://www.usd.cas.cz/UserFiles/File/Publikace/Prirucka48_89.pdf

SEDLIAKOVÁ Alžbeta - Michal ŠTEFANSKÝ - Jozef ŽATKULIAK - HLAVOVÁ Viera. *November 1989 A Slovensko:Chronológia A Dokumenty (1985-1990)*. Bratislava 1999.

SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír. *Vývoj konstitucionalismu v českých zemích – 2. díl*. Praha 2013.

VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha 2012.

ŽATKULIAK, Jozef. *November 89. Medznik vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext*. Bratislava 2009. K dispozici 24. 4. 2016 na adrese

http://forumhistoriae.sk/-/november-89-medznik-vo-vyvoji-slovenskej-spolocnosti-a-jeho-medzinarodny-kontext?redirect=http%3A%2F%2Fforumhistoriae.sk%2Feknih%2Fkniznica%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_0YGJQQQLCmNQ%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-2%26p_p_col_count%3D1%26p_r_p_564233524_categoryId%3D71230%26p_r_p_564233524_resetCur%3Dtrue

Sekundární literatura

DEUTSCH, Karl Wolfgang. *Nervy vlády*. Praha 1971.

GJURIČOVÁ, Adéla – KOPEČEK, Michal – ROUBAL, Petr – SUK, Jiří – ZAHRADNÍČEK, Tomáš. *Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha 2011.

HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha 2001.

JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969*. Praha 1990.

JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Československý parlament v polistopadovém vývoji*. Praha 1993.

- KIPKE, Rüdiger – VODIČKA, Karel. *Rozloučení s Československem: příčiny a důsledky česko-slovenského rozchodu*. Praha 1993;
- KRAPFL, James. *Revoluce s lidskou tváří: politika, kultura a společenství v Československu v letech 1989-1992*. Praha 2016.
- KUBÍN, Luboš. *Rola politických elit při změně režimu na Slovensku*. Bratislava 2002.
- KYSELA, Jan. *Dvoukomorové systémy - teorie, historie a srovnání dvoukomorových parlamentů*. Praha 2004.
- ROUBAL, Petr. *Starý pes, nové kousky: kooptace do Federálního shromáždění a vytváření polistopadové politické kultury*. Praha 2013;
- RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století – spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha 2012.
- RYCHLÍK, Jan. *Rozdělení Česko-slovenska 1989-1992*. Praha 2012.
- STEIN, Eric. *Česko-Slovensko: konflikt, roztržka, rozpad*. Praha 2000.
- SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce - Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*. Praha 2003.
- ŠIMÍČEK, Vojtěch – KYSELA, Jan. „Ústavní právo“ in Michal BOBEK - Pavel MOLEK - Vojtěch ŠIMÍČEK, *Komunistické právo v Československu - kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009.
- ŠÚTOVEC, Milan. *Semióza ako politikum alebo „Pomlčková vojna“*. Bratislava 1999.
- VALKO, Ernest. *Rozvod po Československu: úvahy o rozpadu státu*. Praha 1992.